

FRAMTIDEN ÄR REDAN HÄR!

SÖRMLAND

FRAMTIDEN ÄR REDAN HÄR!

*55 exempel på lösningar för vägen mot år 2030,
som finns redan nu.*

”Skäms inte för att du är människa, var stolt!
Inne i dig öppnar sig valv efter valv oändligt.
Det blir aldrig färdigt, och det är som det skall.”

*Romanska bågar – ur ”För levande och döda”
av Tomas Tranströmer (1989)*

Hela Sverige ska leva Sörmland, 2019

Texter: Peter Eklund, Emma Gustafsson, Regina Westas-Stedt, Birgit Andersson, Leif Lundborg, Ola Engelmark

Textbearbetning: Lotten Bergman

Foto: Rocco Gustafsson (*där inte annat anges*), Hela Sverige ska leva, Hans Berggren, EDVIN Corporation AB (Auto_Mat), Anders Thessing, ETC Kommunikation AB, Kjellgren Kaminsky och LAN render, Mariestads kommun, ICA Julitahallen, Johnny Karhinen, Änggårdet, Tekniska Verken, Gösta Skoglund, Nils Eriksson, Maskot Bildbyrå AB, Lindblad Studio AB

Grafisk produktion: Birgit Andersson

Tryck: Wilsons Tryckeri, Vingåker

Omslagsbild: Fredrik Schlyter

min nyfikenhet

runt nästa hörn

55 exempel.

INNEHÅLL.

God imorgon landsbygden!	6
1. Hur ser Sörmlands landsbygd ut år 2030?	7
2. Klimatförändringen är en realitet – Vi måste agera nu!	13
3. Att bli mer närvarande där vi är	17
4. Ett hållbart samhälle behöver en levande landsbygd	19
5. Att mötas, smaka och handla	29
6. Kloka boenden	47
7. Hållbar odling	61
8. Det dynamiska mathantverket	81
9. Hållbar kommunikation i allt	99
10. Förnyelsebar energi och biobränslen	107
11. Kulturen utvecklar landsbygden	117
En saga om ett land fullt med eldsjälar	131

GOD IMORGON LANDSBYGDEN!

Vi vill lyfta fram och visa ett axplock av goda exempel från den sörmländska landsbygden, vad den har att erbjuda och tillföra för att vardagen ska bli lite vackrare, lite rikare och kanske även lite mer annorlunda. Vi vill framhålla våra dolda möjligheter och skatter, inspirera och mana till handling. Några exempel kommer från andra delar av landet som vi tror kan inspirera andra att göra något liknande i vårt län. Det pågår säkert en mängd insatser som vi inte har hunnit fånga upp. Allt som händer är svårt att fånga och urvalet har tagits fram under en begränsad tid sommaren 2019, en temperaturtagning på länets omställningstryck.

”Du är i ständig utveckling. Du växer. Många kallar dig sitt hem och din värld förändras hela tiden. Du har din själ, ditt kretslopp och dina utmaningar. Vi inspireras av dig och genom innovativa lösningar hjälper vi dig till en bättre morgondag. För framtiden spelar roll.”

Men framtiden är redan här i Sörmland! Ett antal påhittiga människor, företag och grupper har redan tagit steget in i morgondagen. Men ibland är det svårt att se tingens storhet. Det är magiskt och fantastiskt, men det är svårt att sätta ord på det. Kanske står du för nära?

På Sörmlands landsbygd har människor gått från tanke till handling och det pågår en mängd olika satsningar och projekt som vi vill dra upp till ytan.

Sörmlands landsbygd – alltså producenter, kreatörer, boende, företagare, entreprenörer och föreningsaktiva – står för en stor del av länets tillväxt och förnyelseförmåga.

Det handlar förstås om eldsjälarna i bygdens föreningar, men även besökaren i den sörmländska lustgården – det småskaliga mathantverket liksom den stora, kommersiella produktionen. Alla har de hjälpt till att utveckla Sörmland.

Den sörmländska landsbygden ska vara god att leva i, och den ska utvecklas med nyfikenhet, passion, mod och tanke. landsbygdens stolta invånare med passion för hembygden löser dagens samhällsutmaningar med hjälp av nyfikenhet och påhittighet. De har kämpat för sin skola, byggt nya bostäder, anordnat kulturfestivaler, fört ett företag framåt, jagat vilt, skapat nya affärs- och samhällsidéer samt fått grödorna att gro och skogen att växa. De har rätt att vara stolta över sitt slit – och det fantastiska resultatet.

Vi har framtiden i våra händer. Har vi modet att förverkliga våra drömmar?

Vi hoppas kunna inspirera till fortsatt arbete i den omvandling som den sörmländska landsbygden står mitt i. Var stolt över den fantastiska landsbygden – även om det ibland är svårt att se Sörmlands storhet och magi. Vi står helt enkelt för nära.

*Hela Sverige ska leva – Sörmland
Birgit Andersson, Peter Eklund, Rocco Gustafsson*

PS. Skriv gärna till email: hssl.sormland@gmail.com och berätta om era exempel som tar steg på väg mot ett hållbarare liv.
DS.

1. HUR SER SÖRMLANDS LANDSBYGD UT ÅR 2030?

Idag är ena foten är placerad i dåtiden – i ett samhälle som formats under generationer. Andra foten är placerad i framtiden – i ett samhälle som det är mycket svårt, kanske omöjligt, att föreställa sig.

Men i Sörmland har många på landsbygden redan tagit ett fast grepp om framtiden. Det finns många olika exempel på lösningar och verktyg; det nya upplevs idag som isolerade öar utspridda på det etablerades kontinent.

Förskjutning av värden – hållbart, socialt och ekonomiskt

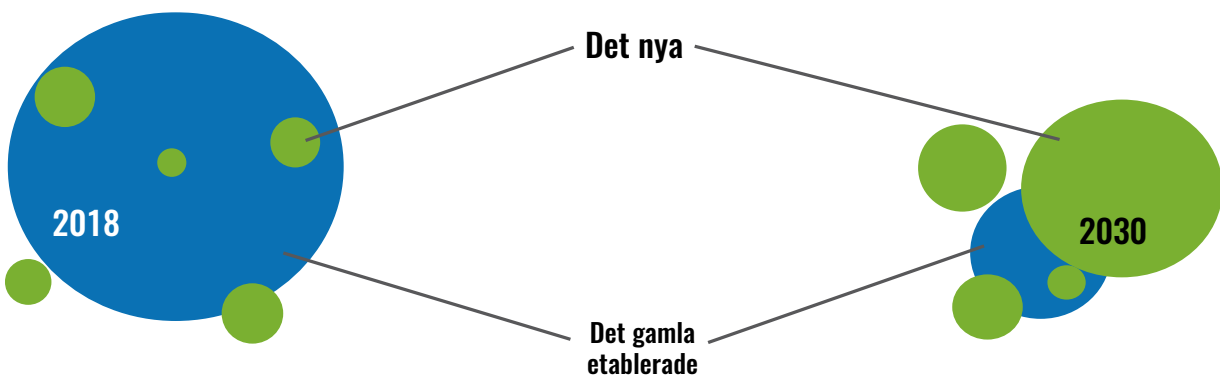
Tänk dig att det nya sättet att tänka och agera, utspjutt på den sörmländska landsbygden, är små öar – men att de tillsammans kan vara början till en ny kontinent. Vissa öar poppar upp, men försvinner när de inte är relevanta. Andra nytillkomna öar slås ihop med sedan länge etablerade.

En tyngdpunktsförskjutning – både mentalt och

geografiskt – äger samtidigt rum i denna process. Det som inledningsvis ses som annorlunda, blir så småningom det självklara. Centrum i det gamla tänkandet ligger inte på samma plats som centrum inom det nya tänkandet. Risken finns dock att resultatet av detta skifte kan leda till fokusering på ”medel” istället för ”resultat”. (Som när teknik prioriteras framför vision och nytta.)

Vi anar är att Sörmland vimlar av exempel på öar, projekt och aktiviteter som ger god inblick mot framtidens behov och lösningar. Öar som vi inte riktigt ser än, leder oss in i den omställning vi av flera skäl måste genomföra till mitten av år 2030. Vi vill visa hur vi bygger Sörmland, där vi tar tillvara de resurser vi har; vi nyttjar dem, men förbrukar dem inte.

Sörmland är en smältdegel för mångfald och vi har olika möjligheter för såväl naturen som för medborgarna. De val vi gör och de beslut vi tar fram till år 2030 kommer att påverka många sörmländska generationer.

Nätverket – en gammal sörmländsk idé om hållbar utveckling

Sörmlands nätverk mellan städer och orter har sedan flera hundra år bidragit till en stark identitet. Nätverket har utvecklats i takt med moderna krav på snabbare utbyte av varor, idéer samt rörlighet, och har många fördelar om man jämför storstadens ”stjärnstruktur”. Istället för en enda stjärna, rymmer det sörmländska nätverket hel stjärnhimmel.

Alltmer intensiv samverkan och utbyte kommer att ske mellan orterna. Mångfalden – olikheter inom nära avstånd – kan bidra till en ekonomisk och social hållbarhet. Det handlar om olikheter inom räckhåll, inte likheter staplade på varandra.

Mångfald är också – enligt naturen och ekologin – en av den hållbara utvecklingens viktigaste begrepp. Med stjärnhimlen som inspiration kan Sörmland och varje plats utvecklas. ”Samhällsutvecklingens copyright” betyder att vi har rätt att lära av andra. Vi inspireras, lär och lära av varandra och skapar en egen version av det som har fungerat på andra ställen.

Landskapet (både naturen och bebyggelsen) har sedan 1700-talet förändrats mycket. Enbart ett fåtal jobbar nu med jordens och skogens produktion, och även industrin och har minskat. Inkomsternas förvärvande avgör inte var vi ska bosätta oss.

Samtidigt har jord- och skogsbruket allt fler munnar att mätta. Det behövs en uppvärdering av naturmiljöns

och landskapets värden och produkter, t.ex. dricksvatten, virke, vilt och bär. Till den stora skalans vatten och luftrening, klimatutjämning, strövmarker och skönhetsvärden.

Om vi vill säkra hållbar och säker matproduktion, kommer efterfrågan på lokal produktion att öka och de långväga transporterna att både bli dyrare och mer sårbara. Sörmland har idag möjlighet att försörja både den egna befolkningen dessutom bidra till försörjningen av Stockholmsområdet. Detta kommer naturligtvis att kräva en hel del lokala kretslopp.

Hur förhåller sig Sörmland och dess landsbygder till Sörmlands identitet och berättelser, människor och öden?

Kulturlandskapets former och kontraster är ett av det mest tongivande särdragen. ”Den sköna lustgården”, som Selma Lagerlöf skriver i Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige (1906).

Kopplingen mellan identitet och hållbar utveckling är viktig. Utan identitet mister platsen dragningskraft och fäste för kreativitet. Människor, verksamhet och boende är en förutsättning om Sörmlands landsbygd ska utvecklas. Fler och fler storstadsbor längtar till lugnet, närheten och det genuina och via sociala medier kan vi från landsbygden föra en dialog och föra ut vårt budskap – men det gäller att skicka rätt signaler!

Exempel från en annan landsdel:

I Kaxås (Krokoms kommun i Jämtland) stängde Migrationsverket flyktingförläggningen, som sedan 2013 hade gett hopp till byn och en chans att bromsa avfolkningen samt få fart på samhällsservicen och radda skolan. Byns föreningar hjälpte flyktingarna med idrottsföreningar, språk-kaféer, praktikplatser och jobb. När flyktingförläggningen försvann, försvann också

elevunderlaget till skolan. Med hjälp av en utflyttad entreprenör, barnfödd på orten, löstes skolans situation och nu pågår planer för en ”ekoby”. På Facebook välkomnas särskilt ”ansvarsfulla barnfamiljer och fertila kvinnor”. Redan efter några dagar hade drygt 80 intresseanmälningar inkommit.

Det är på landsbygden Sörmlands sysselsättning ökar

Sörmlands landsbygdsbefolkning har ökat sedan 2005 och andelen sysselsatta och entreprenörskapet ökar betydligt snabbare än i de större städerna. Allt fler driver företag på landsbygden – i alla möjliga branscher!

Nyskapandet ökar i våra byar; det föds ur en längtan efter ett annat sorts liv och kan förverkligas på platser där nyfikenhet, påhittighet och erfarenheter möts i en allt högre omfattning. I Sörmland ser vi hur nyinflyttade och hemvändare kommer med erfarenheter och ett jäklar anamma, med ett driv och tempo som bygden behöver! Energin och kompetensen som dessa nykomlingar besitter och frågorna de ställer, kan uträtta storverk i kombination med bybornas kunskap om hembygden.

Tyvärr finns inte landsbygdens potential med i olika regionala och lokala strategier i Sörmland – fokus ligger fortfarande på den urbana normen.

Förskjutning av värden, såväl hållbart som socialt och ekonomiskt

Tiden håller på att rinna ut. Ur klimatsynpunkt måste vi snabbt ställa om samhället för att hålla Parisavtalet. Sörmland presenterar här många olika exempel och möjliga byggstenar mot framtiden, exempel på hur ett klimatsmart samhälle och en dynamisk, smart bya-utveckling kan komma att se ut.

”Det finns ingen Någon
som kommer
att lösa det för oss.
Det finns ett du.
Det finns ett jag.
Det finns ett vi.”

Johan Ehrenberg, Hoppet

2. KLIMATFÖRÄNDRINGEN ÄR EN REALITET — VI MÅSTE AGERA NU!

Runt om i såväl Sörmland som Sverige och på många håll i världen pågår omställningsprojekt som vrider utvecklingen åt rätt håll. Dessa beskriver en målmedvetenhet som trotsar de politiska partiernas oförmåga att kraftfullt understödja denna nödvändighet. Vi lyfter fram det som sker här i länet. Många i Sörmland har redan påbörjat resan mot en hållbarare och smartare landsbygd. Landsbygden är redan från början mer hållbar än våra större städer, genom bl.a. påhittighet och mindre konsumtion samt jord- och skogsarealer. De exempel som vi nämner kan ses som inspiration och uppmuntran. Omställningen måste ske nu, fast till en början kanske blott med små steg.

Majoriteten av världens forskare har under FN:s ledning (IPCC) samstämmigt varnat för klimatsituationen. Markanvändningen i jord- och skogsbruk, liksom sättet som vi nyttjar planetens vattenresurser påverkar klimatförändringen negativt, så det räcker inte att bara övergå till fossilfri energiförsörjning. Vi vet vad vi behöver göra. Lösningarna finns.

I Sverige är en stor del av energiproduktionen redan idag fossilfri, men all energi bör vara det. Vi citerar WWF:s text i ämnet:

”Vi har bara en jord och det finns gränser för vad den tål. Passerar vi dessa gränser riskerar vi att förlora naturens förmåga att kunna ge oss mat, andra resurser och ekosystemtjänster, som vi idag tar för givet. Hållbar utveckling har stått på den internationella agendan sedan slutet av 1980-talet. Människor talar om en ekologisk, en social och en ekonomisk dimension av utveckling. Ändå fortsätter den ekonomiska dimensionen att dominera på bekostnad av den ekologiska. Vi riskerar att underminera sociala och ekonomiska framsteg om vi inte inser vårt grundläggande beroende av de ekologiska systemen. Bara på en livskraftig planet är det möjligt att upprätthålla social och ekonomisk utveckling. Det är helt nödvändigt att vi idag agerar för att försäkra oss om att denna levande planet kan fortsätta att försörja oss alla, nu och i framtiden. För att vara långsiktigt hållbara måste människans aktiviteter, inklusive det ekonomiska systemet, respektera och hålla sig väl inom ramen för jordens biologiska kapacitet. En hållbar ekonomi måste också möjliggöra en rättvis fördelning av jordens resurser, för att alla ska kunna uppfylla sina grundläggande behov och för att världen ska kunna uppnå FN:s hållbarhetsmål. För att klara detta behöver vi bland annat förändra våra produktions- och konsumtionsmönster.”

FN:s globala mål – Agenda 2030

De globala målen antogs av världens ledare 2015. Målen ska bidra till en socialt, ekonomiskt och miljömässigt hållbar utveckling och vara uppnådda till år 2030 i hela världen (vilket namnet ju antyder). En hållbar utveckling innebär att vi tillgodoser dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjlighet att tillfredsställa sina behov. Det innebär att vi idag måste leva på ett sätt som säkerställer att framtida generationer har samma möjligheter som vi.

Agenda 2030 består av 17 globala mål och flera mät-

bara delmål. Målen kan sammanfattas i fyra punkter, nämligen att

- avskaffa extrem fattigdom
- minska ojämlikheter i världen
- lösa klimatkrisen
- främja fred och rättvisa.

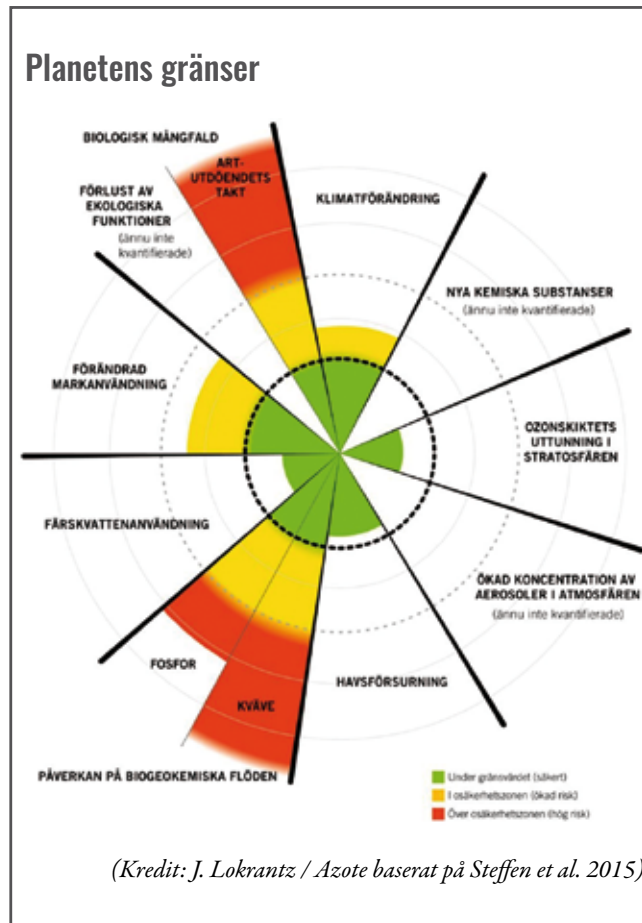
Alla länder och alla kommuner ska följa upp och utvärdera det som görs i den takt som man uppnår målen. Sveriges regering liksom Region Sörmland och våra samtliga nio kommuner har antagit målen att kraftigt förbättra situationen fram till 2030.

Bild: Agenda 2030-kommitté

Johan Rockström: "Alla behöver vi bli planetskötare och vårda planetens gränser!"

I januari 2015 publicerade Johan Rockström, professor i miljövetenskap, och hans forskargrupp vid Stockholm Resilience center en studie om planetens gränser. Av nio hållbara gränser för planeten bedömdes fyra av dem (rött i figuren) ha överskridits.

WHO skriver:

”Begreppet ’planetära gränser’ pekar ut miljöprocesser som skapar stabilitet för livet på jorden. Alla dessa processer påverkas av människans aktiviteter. För var och en av miljöprocesserna försöker forskare definiera säkra gränsvärden, utifrån dagens vetenskapliga underlag. Går vi utanför dessa gränser är det sannolikt att plötsliga negativa förändringar inträffar. Det är alarmerande att vi människor, genom våra aktiviteter, vår ökande konsumtion och efterfrågan på energi och naturresurser, orsakat att flera av de planetära gränserna nu överskrids så mycket att detta på sikt hotar vår överlevnad.”

Källa: <https://www.wu.se/ekonomi-och-finans/inom-planetens-granser/>

Parisavtalets mål är att jordens temperatur ska höjas max 1,5 °C till år 2030, men som det ser ut nu kommer den att höjas drygt 2 °C om vi fortsätter att leva som vi gör idag. Vår planets överlevnad beror på vår vilja att vara planetskötare på riktigt.

FN har publicerat en vetenskaplig rapport med sex områden där förändringar behöver genomföras. Fokus ska då ligga på

- utbildning, genus och jämlikhet
- hälsa, välbefinnande och demografi
- fossilfri energi och hållbar industri
- hållbar mat & hållbart land, vatten samt hav
- hållbara städer och samhällen
- den digitala revolutionen som gagnar hållbar utveckling

Omställningen handlar om betydligt mer än bara klimatet. Det handlar om påhittighet, innovationer och systemförändringar. Men också om en enorm bildningsverksamhet, samhandling och modet att förändra hela samhället.

3. ATT BLI MER NÄRVARANDE DÄR VI ÄR.

Vi måste se till att dessa förändringar omsätts i praktiken i hela Sörmland – ja, i hela världen förstås. På den plats som vi kallar vårt hem. Vi behöver se världen i vår närhet och tänka på den i hela sin komplexitet.

Vi får inte glömma varifrån vi kommer, vad vi har upplevt och vart våra drömmar vill föra oss. Vi – den moderna människan – har levt i den bästa av världar i tron att allt bara finns och kommer att finnas för all framtid. Vi har länge fokuserat på att handla saker så billigt som möjligt och köpa nytt av det som finns i överflöd, vilket var billigt men inte hållbart.

Allt rullade på, decennium efter decennium medan tidningarnas krisrapporter mest handlade om att tillväxten minskade med någon procent.

Den tiden är förbi. Vi vet nu att sårbarheten i samhället är ständigt närvarande. Kontrollen över vårt liv och samhälle bör ånyo utgå från lokalsamhället och vi

bör sträva efter att få kontroll över våra primära behov. Närhetsprincip och egenmakt bör vara det centrala i våra primära behov. Vi bör sträva efter att

- den fossilfria energin produceras i närområdet
- hållbar mat produceras i närområdet för att minimera transporter och öka kvaliteten
- ha fungerande och levande mötesplatser i närområdet
- lätt kunna välja att hela livet få bo på landsbygden
- få känna sammanhang, tillit och stolthet i närområdet
- flytta mer och mer av makten närmare medborgarna ut i byarna.

De smarta vardagliga samhällsbesluten kan successivt förändra samhället, företagen och livet i en mer hållbar, modigare och uthållig riktning.

Foto: Hela Sverige ska leva

4. ETT HÅLLBART SAMHÄLLE BEHÖVER EN LEVAND LANDSBYGD.

# 1. Företagsamheten och hjärtat i bygden driver Näshulta framåt!	21
# 2. Att göra det omöjliga möjligt	25

Hållbar utveckling och tillväxt kräver att alla delar av länet får möjlighet att utvecklas. En förutsättning för detta är att lokalsamhällets dynamik och kraft, det vill säga människor, företag och föreningar involveras i utvecklingsprocesserna och man bejakar och tar tillvara den kraft som mobiliseras i lokalsamhället.

Att de som bor i lokalsamhället är en del av kommunens samhällsplanering och att bygdens lokala kapital i vid bemärkelse kan användas för att skapa möjligheter för hållbara och robusta lokalsamhällen med rimlig mångfald utvecklas inte minst av bostäder, grundläggande service och demokrati. Sörmland behöver goda exempel som visar hur landsbygdens orter kan arbeta för att stärka sin egen position. På senare tid har befolkningen på den sörmländska landsbygden vuxit, om vi räknar ren landsbygd och mindre tätorter. De större städerna växer, men inte längre på den svenska landsbygdens bekostnad.

SCB:s statistik är tydlig. Mellan 2000 och 2012 ökade befolkningen i Sörmland både på landsbygden och i orter med fler än 10 000 invånare (större tätorter). "Sörmland är ett av få län i landet där befolkningen ökar på landsbygden."

Erfarenheter och lösningar från t.ex. Stavsjö och Näshulta lär bli värdefulla för det framtida arbetet när Sörmlands utvecklingskraft förstärks. Det finns mer än 60 mindre orter som har möjlighet och vill växa i länet!

1. Företagsamheten och hjärtat i bygden driver Näshulta framåt!

Under 2002 samlades många engagerade invånare och föreningar i Näshultabygden för att tillsammans hitta teman och samarbetsformer för att utveckla bygden. Redan under 1990-talet hade bygden gått ihop lyckats bygga en ny sporthall (numera Näshultagården) när skolans idrottshall dömdes ut.

För att formalisera och strukturera processen bildades den ideella föreningen Näshulta framtid, som hade till uppgift att driva olika utvecklingsprojekt i bygden. Från början låg fokus på barnfamiljer, men grundsynen i Näshultas utvecklingsarbete är att "allt hänger ihop". Därför är det lika viktigt att träna knattarna i fotboll som att arrangera sommarens kulturvecka. Att se till

företagen i bygden utvecklas är lika viktigt som att ha en bra skola.

Vid årsskiftet 2018/19 bodde i Näshulta 946 personer, och några av dem driver de 110 företagen i bygden. Näshultaborna representerar knappt 1 % av Eskilstuna kommuns invånare, men ändå driver 3 % av kommunens företag sin verksamhet just här.

Att Eskilstunas i särklass starkaste företagsamhet med massor av entreprenörer finns just här, beror på en stark bygdeutveckling. Det som utmärker Näshulta är förmågan att samhandla och samnyttja bygdens resurser och själva ta tag i utvecklingen av bygden. Invånarna var tidigt ute med att starta förskola och skola, och att

se kulturen som en drivkraft för lokal utveckling.

Näshulta framtid driver sedan 2012 skolan. Elevantalet har sedan dess fördubblats och det är numera en attraktiv skola som drar elever från andra områden i såväl Eskilstuna som Katrineholm. Stoltheten invånarna känner för skolan har gjort den till en av samhällets centrala mötesplatser i vardagen.

Näshultas skolrestaurang Tuppen serverar till stor del lokalt producerade måltider från lokala gårdar, lagade av kocken som också ansvarar för matlagningen på bygdens främsta besöksmål: Magdakullans restaurang. År 2016 kom Restaurang Tuppen bland de 25 bästa i White Guide Juniors kategori "Årets skolrestaurang".

För att öka antalet nya bostäder och stimulera lokala fastighetsägare att bygga, finns en sajt där alla bostäder för uthyrning och försäljning finns listade.

Fastighetsägarna har slitit hårt för att sprida budskapet att bristen på bostäder är lika viktigt som kultur- och naturintressen. Trygghetsbostäder för äldre har byggts så att dessa tryggt kan lämna sina hus – som barnfamiljerna då kan köpa.

Nu finns planer att ta fram nya bostäder i attraktiv gårdsmiljö genom att återanvända gamla ladugårdar och i dem bygga små lägenheter så att ännu fler kan flytta till Näshulta.

Näshulta kulturförening driver med kulturen som kraft Näshulta kulturdagar, som äger rum veckan efter midsommar på natursköna Haneberg Säteri. Kulturdagarna har ett intensivt program som lockar mängder av besökare till trakten. Förutom stora, välkända artister lockar även körsång och jazz samt konst och dans. Vinsten återinvesteras i nya kultursatsningar.

På Magda säteri driver Eva Eneblad och Christer Nordquist ett kravcertifierat naturbetesjordbruk där de föder upp röd kullig lantras – en sista rest av gam-

mal allmogetyp som tillhör de lantraser man försöker bevara.

För några år sedan kompletterade Eva Eneblad och Christer Nordquist sin verksamhet med först ett café och sedan ytterligare en fantastisk mötesplats: bykrogen Magdakullan.

Ingenting representerar Näshultaandan så mycket som Näshultagården – den fullstora sporthallen som invånarna själva kraftsamlade till och med gemensamma krafter byggde på 1990-talet. År 2018 tog nystartade Näshulta intresseförening över driften av hallen, som nu är navet som hjälper till att utveckla både barns och vuxnas intresse för idrott.

Affärsplan Näshulta är ett tvåårigt Leaderprojekt och en del i Eskilstunas kommuns affärsplanarbete. Målet är att underlätta inflyttning, etablering av företag, fler arbetstillfällen och en fortsättning på den resa som redan är påbörjad i Näshulta. Elin Ericsson (Hök-ärr Trä & Bygg) och Anders Kruhsberg (RG Förvaltning) är initiativtagare till Affärsplan Landsbygd med fokus på Näshulta. Målet är att till år 2030 skapa 65 nya arbetstillfällen i bygden och 65 nya bofasta elever till Näshulta friskola.

Prestigelöst och engagerat drivs nu affärsplanarbetet vidare. Projektledare både från bygden och ”utifrån” strävar mot målet; snabbt har flera nya företag startats och redan etablerade företag har gjort nyanställningar.

Samarbetet mellan Näshtuna och Eskilstuna kommun

I samband med övertagandet av skolan 2012 påbörjades ett fruktbart samarbete med ledande politiker och tjänstemän från Eskilstuna kommun. Näshtuna ses som

en förebild när det gäller landsbygdsutveckling – dels genom arbetet i Affärsplan Eskilstuna, dels eftersom Näshtuna och olika entreprenörer har uppmärksamats när de har mottagit flertalet utmärkelser för sitt arbete.

Kontakt:

elin.eriksson@hokarr.se

anders@kruhsberg.com

2. Att göra det omöjliga möjligt.

Den lilla orten Stavsjo ligger vid gränsen mellan Sörmland och Östergötland i Nyköpings kommun, där Norrköping är närmaste större tätort. Det är en gammal bruksort med anor från 1600-talet. Efter kommunsammanslagningarna på 1970-talet stannade utvecklingen i Stavsjo upp och befolkningen minskade. Butiken och värdshuset lades ner, villapriserna rasade och 2007 stängdes skolan.

Vändningen kom när de boende i Stavsjo och Kiladalen valde att med egen kraft finna nya vägar. Med envishet, uthållighet och skapandet av Fixargruppen har känslan av att vara bortglömd bytts till ett eget momentum med kraft. Det har skapat engagemang och framtidstro.

Idag bor 230 personer i Stavsjo. Stavsjo Bruk är en modern industri med ett 70-tal anställda. Stavsjo Krog & Kafé är mycket framgångsrikt med en halv miljon besökare per år.

Verktuget är ett lokalt utvecklingsbolag

År 2013 bestämde sig några av de boende för att bilda det lokala utvecklingsbolaget Kiladalens Utveckling AB (svb) för att motverka den utflyttning och försämrade service som hade präglat orten i ett antal år. I centrum står bolaget som har blivit bygdens aktör i mötet med kommunpolitiker och tjänstemän och inte minst näringslivet. Genom att bolagisera verksamheten och ha fokus på intäkter och lönsamhet, finns en finansiell ryggrad som möjliggör satsningar som syftar till att förbättra invånarnas vardag och livskvalitet.

De 84 delägarna i Kiladalens Utveckling AB (svb) har gett ett aktiekapital på 200 000 kr. Förkortningen ”svb” i namnet står för ”särskild vinstutdelningsbegräns-

ning”, men bolaget har valt att helt ta bort möjligheten att dela ut vinst till aktieägarna. Hela vinsten investeras i stället i lokalsamhället. Det bidrar till att bygden blir livskraftig, att servicen fungerar väl och och att bygdens invånare känner att de har ett kvalitetsmässigt gott liv.

Underifrånperspektiv

Gunnar Casserstedt, vd för Kiladalens Utveckling AB (svb), förklarar:

– Det gäller att ta reda på vilka frågor som ortsborna själva prioriterar. När man har kommit så långt är det klokt att börja med någon fråga som är relativt enkel att genomföra för att bygga upp det lokala självförtroendet och direkt visa att det faktiskt går att göra skillnad.

Bolaget startade därför först en digital lanthandel i både Stavsjo och i grannsamhället Ålberga. Kunderna gör där sina beställningar via dator eller mobiltelefon och varorna levereras sedan till ett kylrum som kunderna har tillgång via kodlås. För kunderna blir inköpen mindre spontana i hemmiljö, samtidigt som de sparar både tid och resekostnader.

Dolda resurser

En nyckelfråga är att identifiera samhällets inneboende styrkor och dra fördel av dessa. Gunnar Casserstedt säger att vi måste vara delaktiga och ta reda på de dolda resurserna i samhället.

– Det kan till exempel vara outnyttjad infrastruktur, tomma byggnader eller den kunskap som finns samlad hos invånarna. Det ska inte vara en dold resurs, utan en stor tillgång!

Den nedlagda skolan förvärvades av Kiladalens Utveckling AB (svb). Den rustades sedan upp av till stor

del frivilliga, lokala krafter i Fixargruppen och fick sedan namnet Stavsjögården. De primära resultaten var

- ett socialt nätverk skapades för ungefär 40 seniorer som lockades av ett gemensamt projekt
- lokalerna kan nu hyras ut som kontor till myndigheter, lokala företag, föreningar och som bostäder
- Kiladalens Utveckling AB (svb) fick ett robust kassaflöde.

Att bygga billiga hyreslägenheter på landsbygden.

Med förvärvet av Stavsjögården följde tomtmark, som gjorde det möjligt att planera för nya hyreslägenheter. Tanken är att erbjuda dessa nya bostäder till de äldre som inte längre orkar ta hand om sitt hus. Om

husen i större omfattning läggs ut på marknaden, kan det locka framför allt barnfamiljer som är sugna på att köpa hus med trädgård att påta i. Man kan faktiskt se dessa bostäder som hårdvaluta.

Många orter på landsbygden har svårt att locka barnfamiljer som kan blandas med den åldrande befolkningen. Processen har varit lång – men nu står de första lägenheterna på plats.

Vägen till byggstart gick via envishet och lite ”varför inte-mentalitet”. I bankernas och Boverkets kalkylmodeller skulle nämligen de nya lägenheterna vara värda mindre än de kostar att bygga – bara för att de ligger några mil utanför tätorten. När Kiladalens Utveckling AB (svb) kunde argumentera att bolaget borde jämföras med andra kommunägda bolag eller ideella för-

eningar, lyckades man rekrytera kommunen som borgenär. Med denna garanti var banken beredd att ge de krediter som krävdes för att byggnationen skulle kunna starta.

Men det handlar inte bara om relationerna till bank och kommun, utan även om ett ovanligt sätt att bygga bostäder. Företaget lyckades bygga nya bostäder till ett ovanligt lågt kvadratmeterpris eftersom det

- samarbetade med en arkitekt med sinne för enkla yteffektiva bostäder
- vände på offertmodellen
- sökte ett lokalt byggbolag med förankring på orten som kunde bygga till konkurrenskraftiga priser
- fick statligt stöd till hyresbostäder med överenskommen presumtionshyra (begränsad hyreskostnad).

Kiladalens Utveckling AB (svb) satsade på bostäder och fick stor uppmärksamhet, vilket medförde att ett tomtområde mitt i samhället vid byns sjö plötsligt har börjat bebyggas med småhus.

Mer är på gång

Sedan några år driver Kiladalens Utveckling AB (svb) ett mobiliseringsarbete för att lokalt kunna ta del av investeringarna och genomförandet av den nya höghastighetsbanan Ostlänken under begreppet Checkpoint Stavsjö.

Arbetet i Stavsjö har även stimulerat andra med kompetens från fastigheter, service och restaurang att gemensamt starta ett litet hotell: Stavsjö Herrgårdsflygel. Det drivs med en hög servicenivå där en tredjedel av gästerna är utländska turister.

Landsbygd under utveckling – the Movie ...

Erfarenheterna från utvecklingsarbetet har blivit en film med titeln ”Landsbygd under utveckling”. Den be-

skriver vikten av att hitta engagerade, tålmodiga människor som är beredda att driva på utvecklingen i sin bygd. Larz Johansson och Gunnar Casserstedt skrev två böcker om arbetet i Stavsjö och har fått flera utmärkelser för sitt arbete.

– Att dokumentera och sprida våra erfarenheter har varit en viktig del i vårt arbete, säger Larz Johansson. En annan styrka är kommunbygderådet i Nyköping, där landsbygdsbefolkningen och kommunen möts i samverkande möten och projekt.

Stavsjö är ett spännande exempel på det man menar med smarta byar. Man använder befintliga resurser och utvecklar dem, initierar samarbeten, för att sedan bygga och förvalta nätverk som stimulerar till engagemang under ledordet livskraft.

Kontakt:

Larz Johansson, ordförande i Kiladalens Utveckling AB (svb): hustorp@gmail.com

Gunnar Casserstedt, vd för Kiladalens Utveckling AB (svb): gunnarcasserstedt@hotmail.com

Filmen:

<https://www.youtube.com/watch?v=BFATQeuNfUk>

5. ATT MÖTAS, SMAKA OCH HANDLA.

# 3. Vrena friskola	33
# 4. Julitahallen vinner på lokalt engagemang och busiga erbjudanden.....	35
# 5. Ludgo digital handel, mack och mötesplats.....	37
# 6. Fogdön kraftsamlar när kommunen lägger ner skolan.....	39
# 7. Stallarholmens mötesplats i Gula Industrihuset.....	41
# 8. Postleveranser utan ombud	41
# 9. ReTuna inspirerar hela världen	43
# 10. Vadsbro-Blacksta – föreningsgården med kök.....	44
# 11. Auto-Mat – den digitala butiken	45

Foto: Maskor Bildbyrå AB

Att ha en väl fungerande mötesplats som gärna fyller flera funktioner är av en stor betydelse för landsbygden. Vi har samlat några exempel på sådana här mötesplatser som har en fot i framtiden.

#3. Vrena friskola.

Kampen för den lokala skolan är engagerar många av de boende på landsbygden i Sörmland. Under det tidiga 2000-talet har många landsbygdsskolor i Sörmland lagts ned – eller genom hårt mobiliseringsarbete blivit kvar i egen regi.

Det var detta som hände när Nyköpings kommun 2010 ville lägga ner mellanstadiet i Vrena och flytta eleverna till Stigtomta skola.

Engagemanget att bevara den trygga skolan i Vrena var stort och orsborna bildade snabbt en ideell förening. Hösten 2012 startade Vrena Friskola med 40 elever. Sju år senare har antalet mer än fördubblats och förskolan har 50 barn – och fler blir det. Sammanlagt

är mer än 30 personer anställda.

Redan från början fanns det ett utvecklat samarbete med företag och föreningar i orten. Även ideella insatser från privatpersoner har varit en viktig del i arbetet med skolan.

Vrena friskola har ett pedagogiskt utbyte med Kvarsebo och Lästringe friskola; samarbete och erfarenhetsutbyte mellan olika skolor är centralt om man vill utveckla en landsortsskola.

Kontakt:

ordforande@vrenافرiskola.se

Foto: ICA Julitahallen

4. Julitahallen vinner på lokalt engagemang och busiga erbjudanden.

Ica Nära Julitahallen är en av Sörmlands mest lönsamma lanthandlare och har lyckats med konsten att få kunderna att göra inköp och ärenden hemma i byn i stället för att åka till stormarknaderna. De nyrenoverade lokalerna är indelade i olika rum som ska göra veckohandlingen till en upplevelse för alla sinnen och kunderna får rejäla erbjudanden om att boka hela platser med blåbär, korv, glasstrutar eller kaffepaket.

– Folk här i bygden har så stora skaffrier, skrattar Marcus Terneborn som sedan två år driver Julitahallen tillsammans med hustrun och inredningsexperten Hanna.

Det är hon som skapat de olika hemtrevliga rummen i butiken, liksom den grafiska profilen som gör att kunderna känner igen sig i kontakten med Julitahallen både i butiken och i sociala medier. Personalen bjuder in till olika evenemang som pepparkakshusbyggartävlingen till jul och den stora äggjakten till påsk.

– Vi gömmer ett guldägg någonstans i byn på kvällen. På morgonen vill varenda barn i trakten vara med och leta efter skatten, säger Marcus och förklarar engagerat hur de lägger ut mer eller mindre kryptiska ledtrådar på Facebook.

Vid sidan om erbjudanden och skattjakter finns ett starkt socialt ansvarstagande. Småskaliga producenter från trakten är självklara i butikshyllorna som Julita rapsolja, Båsoägg, buffelmozzarella från Öja, Stigs specialsena, kött från Torp i Näshtula, Julita öl, kräftor och gös från Hjälmarén, grönsaker från Källsprångs gård och matpajer från Katrineholm.

En gång i veckan kommer den ideella föreningen

Matakuten och hämtar mat som delas ut till Vingåkersbor i behov av stöd och fåren i trakten åter gärna eventuellt svinn från grönsaksavdelningen.

– Jag tror att det är viktigt för oss som handlare att aktivera människorna i bygden och vi har ett stort ansvar för servicen. Tillsammans med skolan och idrottsföreningen är vi viktiga för att Julitaborna ska trivas och bo kvar, säger Marcus Terneborn.

Kontakt:

www.ica.se, www.facebook.com/icajulitahallen

Foto: ICA Julitahallen

5. Ludgo digital handel, mack och mötesplats.

I en digital lanthandel beställer kunderna varorna via t.ex dator, från en vanlig matvaruaffär. Varorna levereras till ett speciellt ställe med kyl- och frysrum, varifrån byborna hämtar sina matkassar. Utlämningsstället öppnar kunderna med hjälp av mobiltelefonen, även efter stängningstid.

Det finns digitala lanthandlare i flera orter i Nyköping, t.ex. i Stavsjö, Ålberga, Aspa och Ludgo.

I Ludgo finns även planer på att göra om bensinmacken som ligger granne med utlämningsstället för livsmedel och komplettera den med framtida energiförsörjning av el med mera.

Kontakt:

bengt.anglered1@gmail.com

6. Fogdön kraftsamlar när kommunen lägger ner skolan.

I mitten av augusti var det dags för det allra första upp-ropet i Vårfruberga friskola, med cirka 60 barn från f-klass till år tre. Skolstarten var långt ifrån självklar, då Strängnäs kommun i februari 2018 beslutade att lägga ner samtliga fyra lantsortsskolor i kommunen. Förutom Fogdö drabbades skolor i Härad, Länna och på Tosterö.

– Fogdöborna gick man ur huse för att rädda skolan och det fanns sedan tidigare en aktiv föräldragrupp som kämpade för att riva upp ett tidigare nedläggningsbeslut, berättar Erik Granbeck, som är starkt engagerad i frågan.

Han berättar om när föräldragruppen bjöd till stormöte och hur Jan Persson, vd för fastighetskoncernen Kilenkryss och med djupa rötter i bygden, spelade en avgörande roll.

– Janne reste sig upp och sa med hög stämma att ”lägger de ner skolan, då köper jag den direkt”, fortsätter Erik.

För Jan Persson var det inget svårt beslut. Han hade nyligen satsat på både nya bostäder och ett nytt klubbhus till Fogdö IF.

– Jag vill inte att bygden ska dö ut. Jag gick själv i

skolan och min släkt har bott här sedan 1608. Skolan har alltid funnits ska så förbli, säger han bestämt.

En interimstyrelse tillsattes och förberedde övertagandet från kommunen. Med draghjälp från Europa-skolan i Strängnäs, samt kunniga personer inom både skola och landsbygdsutveckling blev alla tillstånd beviljade. Sammanlagt går 120 barn på Vårfruberga, som tidigare hette Fogdö skola, vilket innebär en ökning med 20 elever jämfört med 2018. Trots lärarbristen har skolan inte haft problem med att hitta personal.

– Rektor Monica Aspe har till och med fått tacka nej till sökande, säger Erik Granbeck.

Idrottsföreningen, skolan och butiken har blivit motor för Fogdölandet och Erik har vid sidan av jobbet som hantverkare blivit politiker för Centerpartiet.

– Först blev jag riktigt förbannad på kommunen, men sen började jag engagera mig för att vara med och stärka demokratin på landsbygden, säger Erik Granbeck.

Kontakt:

www.varfruberga.se

7. Stallarholmens mötesplats i Gula Industrihuset.

År 2008 köpte tre gamla barndomskamrater ett gammalt, gult industrihus mitt i Stallarholmen. ”Gula industrihuset”, som det nu kallas, har sedan dess blivit en aktiv mötesplats både för Stallarholmen och långt utanför bygden. Här finns verksamhet en stor del av dygnet och genom ett intensivt nätverksskapande har en mängd aktiviteter och samverkan mellan de olika hyresgästerna kommit till stånd. Idag finns ett 40-tal företag och föreningar, många med publik verksamhet.

Snabbt etablerades Printz Bageri och Köttbutiken Millert & Dahlén, där man kunde fika, handla bröd eller kött av hög kvalitet. Dessa företag anordnar olika typer av matfestivaler på området, bl.a. Korv- & Bröd-

festivalen första lördagen i mars, när besökarna kan äta, handla och lära sig allt om den hantverksmässigt stoppade korven och det knådade surdegsbrödet. Företagen och ortens föreningar som samlas i Gula industrihuset anordnar många andra aktiviteter, t.ex. kreativa marknader och vintagefestival. Redaktionen för byns tidning Gilla Stallarholmen(www.gillastallarholmen.se/) finns där, liksom ortens serviceföretag. Genom att samla olika företag och föreningar till en plats och tillsammans utveckla olika aktiviteter och möten, har Stallarholmen fått en dynamisk och kreativ fysisk mötesplats.

Kontakt: www.gulaindustrihuset.se

Film: Hela Sverige ska leva Sörmland

8. Postleveranser utan ombud.

Vingåkers kommun driver sedan början av 2019 ett projekt finansierat av Tillväxtverket, ett försök att finna nya lösningar för leveranser av postpaket ut till småorter som inte har tillgång till paketombud. Projektet är en förstudie som syftar till att se över möjligheten att använda kommunala transporter för att leverera postpaket från ombuden i Vingåker, ut till särskilda skåp placerade i orterna. För att få det att fungera krävs en samverkan mellan flera olika tjänster och lösningar. Postnord har öppnat en tjänst där man genom att logga in med sitt bank-id när man fått besked att paket finns att hämta hos ombud, får en engångskod som sedan inte kräver uppvisande av id-handling vid uthämtning. I förstudien provar man nu att kombinera denna tjänst, men en tjänst tillhandahållen av företaget Freelway, där man kan lägga in en be-

ställning av paketleverans från ombudet till skåpet på sin ort, med hjälp av engångskoden man fått av Postnord. Nästa steg är att kommunens personal som ska genomföra en transport ut till denna ort, kan hämta ut samtliga paket som ligger inne i systemet som leveransbeställningar, för att sedan ta med dessa och placera dem i olika fack i skåpet avsett för detta på orten. Då går ett sms iväg till mottagaren att paketet nu finns att hämta i skåpet, med en engångskod för att öppna rätt fack. Under hösten 2019 placeras det första skåpet ut i Läppe för test av tjänsten, och blir utgången positiv är detta något kommunens avser att sedan genomföra på samtliga småorter i kommunen som inte har tillgång till ombud.

Kontakt:

Vingåkers kommun regina.westas@vingaker.se

#9. ReTuna inspirerar hela världen.

Återbruksgallerian ReTuna är inte bara ett av Eskilstunabornas mest populära helgutflyktsmål, utan också världens första köpcentrum där nästan allting som säljs är återbruk. Cyklar, elektronik, kläder, möbler, verktyg och andra grejer som folk i staden inte längre behöver lämnas in på bottenvåningen, piffas till av personalen på gallerian och hamnar i någon av butikerna på de övre planen där de så småningom hittar nya ägare.

Under våren och sommaren 2019 fick ReTuna två nya butiker – Angelinas barnbutik som säljer leksaker, kläder, möbler, barnvagnar och spel och Studio Sanjaki där skräddaren Nour Sanjaki skapar unika kläder, lampor och möbler.

I gallerian finns sedan tidigare bland annat café Returama som serverar klimatsmart fika, Ecoflor som säljer hållbart producerade krukväxter, Rebox som erbjuder smarta flyttkartongstjänster, Re:Compute-IT som reparerar teknikprylar samt flera annorlunda konferensmiljöer. Den som inte kan få nog av återbruk kan skriva in sig på utbildningen Recycle design på Eskilstuna folkhögskola som huserar i kreativa lokaler högst upp i gallerian.

Nyheten om verksamheten har spritt sig och enligt centrumledaren Anna Bergström har representanter för 200 av Sveriges 290 kommuner varit på studiebesök. Därutöver har ReTuna tagit emot delegationer från 25 olika länder och blivit världskändis då miljoner människor över hela världen har gillat och delat filmklipp. Brittiska BBC, nättidningen Huffpost och amerikanska CNN är bara några av alla nyhetsteam som varit i Eskilstuna och gjort reportage.

ReTuna drivs av det kommunägda bolaget Eskilstuna Energi och miljö och har flera gånger fått pris för en

lyckad kombination av ideella och kommersiella intressen; förra året omsatte gallerian 11,7 miljoner kronor.

När centrumledaren Anna Bergström utsågs till Årets samhällsförändrare av Veckans Affärer 2019 stod det i motiveringen att hon ”har bevisat att det går alldeles utmärkt att både tjäna pengar och rädda miljön”.

Upcycling

Upcycling innebär att något som vanligtvis skulle ses som avfall uppgaderas och blir något nytt, ofta mer exklusivt än från början. Gamla bestick blir till vackra smycken, engångskaffekapslar blir smarta blomkrukor och en trasig luftballong blir en hel kollektion modekläder! Kan du komma på fler exempel?

Kontakt: info@retuna.se

Webbsida: www.retuna.se,
www.facebook.com/ReTunaEskilstuna

10. Vadsbro-Blacksta – föreningsgården med kök.

Mötesplatserna är det centrala när människor idag lyfter fram vad som driver en orots utveckling – och landsbygden ju är full av möteslokaler. Men hur nyttjas de?

Vadsbro-Blacksta föreningsgård har traditionell verksamhet (teater, ungdomsverksamhet, bröllop, marknader och fester), men hjälper även nya företagare och småföretag inom mathantverk att komma igång och att utvecklas.

Allt finns i föreningsgården – och det fullt godkända, välutrustade köket är hjärtat i verksamheten och ger möjligheter för dem som vill testa och utveckla sitt mathantverk och sina kulinariska färdigheter.

När den kände Sörmlandskocken Jonas Hammar startade sin catering var han ofta i köket i bygdegården. Han kunde komma igång ordentligt innan han hade resurser att investera i egen utrustning; alla tillstånd för att producera mat fanns i föreningsgårdens kök. Nu är han tongivande i utvecklingen av Södermanland som matregion.

Kontakt:

www.bygdegardarna.se/vadsbro-blacksta/
foreningsgarden.vadsbro-blacksta@telia.com

11. AutoMat – den digitala butiken.

I ett Attefallshus strax norr om Linköping finns Sveriges första helautomatiska livsmedelsbutik: AutoMat. Det är den första butiken i orten Ekängen – helt utan personal. Den skapades av en då 20-årig ingenjörstudent, Edvin Johansson.

AutoMat är ett helt nytt koncept som bygger på att man legitimerar sig i butiksentrén med bank-id. Butiken är obemannad och digital betalning sker i en tydlig och snabb självskanningskassa.

Idén fick Edvin Johansson när hans mamma flyttade till Ekängen och då hade åtta kilometer till närmaste butik. Edvin fick arrendera 200 m² av kommunen och lyckades sedan integrera tekniken mellan kund, bank-id och butik. Butikens ordinarie öppettider är 05–23, och majoriteten av varorna kommer via leveranser från Axfood (kompletterat med närproducerade varor). Tanken är att butiken ska ha ett brett sortiment av basvaror, men av säkerhetsskäl ingen alkohol eller tobak.

Den automatiska butiken bygger inte bara på förtroende. Ett stort antal kameror kontrollerar kommersen. Nu vill Edvin Johansson sprida konceptet till flera platser. Ett liknande koncept är livsbutiken som har startat utanför Enköping?

Kontakt:

www.auto-mat.nu

Foto: EDVIN Corporation AB (Auto_Mat)

6. KLOKA BOENDEN.

# 12. Att bygga klimatsmarta hyreshus med Crowdfunding	49
# 13. Småhuset ETC Torp	50
# 14. Ekohus bland trätopparna i Trosa	51
# 15. Bygg-gemenskap	53
# 16. Lagnö Bo – att bygga för framtiden	55
# 17. Hyresbostäder i Stavsjö	56
# 18. Ånggårdet – en gårdsgemenskap i Skebokvarn	57
# 19. Hållbara drömmar tar form på Osprey Farm & Studio	59
# 20. Massiva trähus – Limnologen i Växjö och Vallastaden i Linköping	60

Vi måste göra våra byar och städer allt hållbara, såväl ekologiskt som socialt i det vi bygger. Nu växer det fram spännande ex på bostäder lite överallt i länet. Inte minst i form av hyresbostäder. Byggemenskaper kan vara ett sätt att gemensamt få igång ett småskaligt socialt bostadsbyggande.

12. Att bygga klimatsmarta hyreshus med crowdfunding.

I bland annat Eskilstuna och Katrineholm planerar ETC bygg att producera klimatpositiva hus tillsammans med dem som vill bo i husen. Konceptet är att bygga hyreshus, passivhus i trä, på ett nytt sätt med solfångare och odlingsbalkonger i form av växthus. Den ansvarige arkitekten Hans Eek har ritat energieffektiva hus sedan 1970-talet. Husen finansieras med crowdfunding, där vem som helst kan vara med och investera. Hyran kommer att vara 20–30 % lägre än för liknande, nyproducerade hyreshus. Trähusen är vackra och lägenheterna finns i många olika storlekar och varianter. Alla hyresgäster har tillgång odlingsbalkong och bilpool samt trehjulingar för enkla transporter.

De två första husen med totalt 30 lägenheter kommer att börja byggas i Västerås 2019, och de ska stå klara under 2020. All ekonomi kommer att redovisas öppet; de två första husen är värderade till drygt 70 miljoner kr. På mer än 20 platser i landet pågår diskussioner om mark – bl.a. i Eskilstuna och Katrineholm.

Att bygga hus i trä är som bekant inte en ny idé och passivhusprincipen med låga värmeförluster (att effektbehovet för uppvärmning är så lågt att uppvärmningen av lägenheterna sker med ventilationsluften) har använts i Sverige sedan 1700-talet. Det som är nytt är att ett behagligt inomhusklimat skapas med minimal energitillförsel och att solcellerna med lång

livslängd tillför mer energi än som används. Tekniken är enkel och lätt att förstå sig på. Planlösningen är flexibel. Med samma stomsystem kan lägenhetsstorlekar enkelt förändras efter förändrade behov.

Dessa hyreshus kommer att lagra sommarens värme i Nano Coated Salt (NCS), en ny teknik som innebär långtidslagring av värme som på vintern kan plockas ut utan förluster. Det innebär att energin till varmt kranvatten till största del kommer att vara självproducerat.

Kontakt: bygg@etc.se

<https://www.etc.se/etc-bygg-att-skapa-klimatpositiva-boenden>

Foto: Kjellgren Kaminsky och LAN render.

13. Småhuset ETC Torp.

ETC Torp är en modern version av Stockholms stads småstugebyrå (numera Småa AB) – där människor 1927 och framåt hade möjlighet att med stöd och mycket arbete, bygga sitt eget hus.

ETC Torp är ett småhus med en klimatsmart lösning där alla husen är identiska: en nedervåning och en halv ovanvåning på tillsammans 114 m² med

- två badrum
- en energivägg med all teknik är samlad

- grund av foamglas utan betong eller andra belastande material
- solceller på taket.

Husen byggs av lätta masonitbalkar – ett system som minskar kraftigt på användandet av material samtidigt som det skapar bättre isolering med träfiber som bas.

Kontakt:

bygg@etc.se

Foto: Kjellgren Kaminsky och L.A.N render.

14. Ekohus bland trädtopparna i Trosa.

I en naturnära del av Tureberg utanför Trosa växer ett helt ekokvarter med plusenergihus fram. Platsen kallas Emils backe, och där byggs hus för ett liv bland trädtopparna. Det är flexibla och annorlunda ekohus som är utvecklade för framtiden – anpassningsbara för både unga och gamla.

Husen byggs på styltor i en vacker skogsbacke med vidsträckt utsikt över Trosas havsinlopp, skogar, åkrar och ängar. Inspirationen kommer från amerikanska

”stilt houses”, men även japanska influenser kan spåras i arkitekturen.

Men varför på styltor? Jo, för att lämna naturen så orörd som möjligt och istället för att spränga och gjuta i marken låta byggnaderna landa mjukt över blåbärsris, ljung och mossbevuxna stenhällar.

Kontakt:

www.ekologiskabyggvaruhuset.se/vi-bygger

Foto: Johnny Karhinen

15. Bygg-gemenskap.

Begreppet bygg-gemenskap (även byggemenskap) är en grupp människor som utifrån sina egna ambitioner tillsammans planerar, låter bygga och använder en byggnad. Med inspiration från det tyska "Baugemeinschaft" och rötter i ursprunglig, svensk bostadsrättsform, börjar nu konceptet bygg-gemenskap att växa sig starkare i Sverige. Konceptet är egentligen inte nytt; det var så bostadsrätter fungerade ursprungligen – med individer som gick samman i föreningar för att uppföra ett hus med gemensamma besparingar. Under årens lopp har bostadsrättens funktion förändrats och dess medlemmar är i dag kunder i stället för medskapare. Många ögon sneglar på städer i Tyskland, som Freiburg, Tübingen, där bygg-gemenskaper är betydande aktörer i bostadsbyggandet.

Ett annat mål kan vara att skapa bostäder för personer som står utanför bostadsmarknaden. Bygg-gemenskaper har ofta sociala ambitioner och målsättning att inkludera människor med sämre ekonomi eller dem som står helt utanför bostadsmarknaden. Sådana kvaliteter kan kommuner premiera i sina markanvisningar.

En demokratisering av byggandet öppnar för andra typer av bostäder. Många seniorer längtar (för att undvika isolering) efter boende med mer gemenskap. Om de vågar ta initiativ och flytta till gemensamma bostäder, frigörs villor och andra större bostäder. Bygg-gemenskaper kan vara aktörer på platser där det inte finns marknadsförutsättningar för kommersiellt byggande.

Deras projekt har förutsättning att genomföras till lägre kostnad eftersom det inte finns något avkastningskrav. Ett byggprojekt som drivs av framtida bo-

ende har också större möjlighet att skapa precis de förutsättningar som efterfrågas i området. I dagsläget är det dock svårt att låna pengar för projekt i områden med låg köpkraft eftersom bankerna fortfarande värderar projekten efter uppskattat marknadsvärde.

Den statliga myndigheten Boverket tog 2017 fram en guide för bygg-gemenskaper. Den beskriver de olika ambitionsnivåer som man kan ha för att främja dessa byggaktörer.

Intressegruppen med namnet Föreningen för Bygg-gemenskaper arbetar genom Vinnovaprojektet Divercity, främst riktade till byggrupper och kommuner. Målet är att förbättra förutsättningarna för bygg-gemenskaper genom att policy och tjänster samt verktyg utvecklas.

Det finns också redan i dag flera färdigställda projekt, t.ex.

- Lagnö Bo utanför Trosa
- Höglatts vänboende i Gerlesborg
- Tångeröds ekoby på Tjörn.

Även Stavsjö, Fogdön och Ängamarka arbetar i den traditionen. Flera projekt står i startgroparna för att komma igång eftersom några mindre banker har blivit alltmer positiva till att göra investeringar.

Kontakt:

Byggemenskap.se
Divcity.se
Boverket.se
Inobi.se

16. Lagnö Bo – att bygga för framtiden.

Vid Lotsångsvägen utanför Trosa, 300 meter från havet och badet, står ett vackert hus – en skapelse formad som en hästsko.

Namnet är Lagnö Bo och öppningen mot sydost är av glas, nästan tio meter högt. Här värmer solen från morgon till mitt på dagen. Det finns en vinterträdgård med kryddväxter, blommor, grönsaker, olivträd och andra växter som ger näring åt både kropp och själ. Den gemensamma ytan är på 500 m².

Lagnö Bo är en bygg-gemenskap, konstruerat och byggt av de boende med hjälp av duktiga hantverkare. Huset är ekologiskt, hållbart och innehåller lägenheter och gemensamma samlingsytor.

Förvaltningsformen för Lagnö Bo är en kooperativ hyresrättsförening, ett småskaligt boende för alla åldrar byggt på gemenskap, delaktighet och miljömedve-

tenhet. För att bo där måste man vara och bli medlem i föreningen. Man tar ut en insats när man flyttar in i huset, som man får tillbaka när man lämnar huset.

Huset består av 19 lägenheter i varierande storlekar, med gemensamma utrymmen och en inglasad vinterträdgård.

Från lägenheterna går man direkt ut i vinterträdgården för att jobba med växterna, fika med de andra i huset, luncha och festa. Flera av de boende har bildat olika typer av musikaliska konstellationer. Föreningen brukar jorden enligt permakulturens principer och försöker vara så ekologiskt medvetna som det någonsin går.

Kontakt:

<http://lagnobo.se>

17. Hyresbostäder i Stavsjö.

Kiladalens Utveckling AB (svb) satsade på bostäder och fick stor uppmärksamhet, vilket medförde att ett tomtområde mitt i samhället vid byns sjö plötsligt har börjat bebyggas med småhus.

Vägen till byggstart gick via envishet och lite ”varför inte-mentalitet”.

Tanken är att erbjuda dessa nya bostäder till de äldre som inte längre orkar ta hand om sitt hus.

(Se exempel om Stavsjö i #2).

18. Änggärdet – en gårdsgemenskap i Skebokvarn.

Änggärdet är sedan 2009 en ekonomisk förening där medlemmarna tillsammans äger och driver gården med samma namn. Syftet är att erbjuda medlemmarna lokalproducerad mat, ekologiskt boende och en mer hållbar livsstil samt skapa en plats med gemenskap, närhet till naturen och matsäkerhet. Man kan säga att det är en möjlighet för människor att bli en del av omställningen till ett mer hållbart och resiliellt samhälle, samtidigt som man får uppleva glädjen och styrkan i att arbeta tillsammans med andra mot ett gemensamt mål.

Föreningen driver en gård på 22 hektar med åker, betesmark och skog. För närvarande finns det 18 delägare, där de flesta har Änggärdet som en sommarbostad, men några bor där permanent.

Det finns två typer av medlemskap, dels kan man vara medlem i det ekonomiska nätverket, dels i webbnätverket. Idag finns mer än 400 medlemmar spridda över hela landet och i andra delar av världen.

För att vara en del av Änggärdet behöver man inte vara en medlem i föreningen. Besöksdagar och vissa arbetshelger är öppna för vem som helst som vill delta och bidra. Sommaren 2019 fanns det på Änggärdet även dagkollo för barn, vilket var en del av kommunens kostnadsfria sommarlovsaktiviteter. Barnen fick se hur mat odlas, skördas och sedan tillagas. De fick också sköta höns och plocka

ägg, bygga koja, snickra och måla och mycket mer.

Liknande platser växer nu fram på den sörmländska landsbygden. På Fogdön har ett antal yngre arkitekter slagit ner sina bopålar och i Kiladalen på Smedstorps gård utanför Ålberga finns flertalet kreatörer och konstnärer. Åtta hushåll bor i egna hus, men de samäger marken, djuren och maskinerna.

Kontakt:

Kerstin@medhjartat.se

Kristina_nystrom@hotmail.com

facebook.com/Änggärdet/

Bild: Änggärdet

19. Hållbara drömmar tar form på Osprey Farm & Studio.

Livsmiljöer som berör inifrån och som får drömmar om en hållbar värld att ta fast form – det ingår i uppdraget för Jordens arkitekter. För arkitektbyråns grundare Johnny Andersson betyder detta att lämna kontoret i Stockholm efter jobbet på torsdagarna för att åka med familjen till Osprey Farm & Studio på Fogdö Norra Vik, ett ställe som fick vår fotograf att glömma tid och rum när han var där för att ta bilder.

– Det är en speciell plats i en glänta med Mälaren alldeles intill. Det känns lite som Skåne, konstaterar Johnny som är uppvuxen i Yngsjö på östra Skånekusten.

Här har hustrun Ina M Andersson sin keramikstudio och sonen Rasmus Andersson, blivande trädgårdsmästare, vägleder arbetet med en odling inspirerad av permakultur och no-dig gardening, en odlingsteknik där man skapar upphöjda bäddar istället för att plöja och gräva.

Närmsta grannar är ett par fiskgjusar, Sörmlands landskapsfågel som också givit gården sitt namn; fiskgjuse heter osprey på engelska. Verandan har vidsträckt utsikt över åkrar, ängar och Mälarens glittrande vatten, husen är genomgående av trä med mycket ljusinsläpp och taken täcks av sedumväxter. Den inhägnade odlingen har en karaktärsfull grön pergola som är både klätterstöd, blomsterträdgård, matplats och mötesrum. En del av marken är en reserverad biotop där traktens vilda djur får leva ifred.

Under våren kommer hela Sverige att få bekanta sig med miljön på Osprey och tankarna hos Jordens arkitekter i SVT:s program "Hemma hos arkitekten".

– Vi jobbar mycket med KL-trä, ett korslimmat mil-

jöanpassat material av senvuxen gran som är så stabilt att det går att använda till flervåningshus, men även möjligt att formanpassa ner till minsta millimeter. Det är ett företag i Skellefteå som utvecklat en teknik med färdiga byggelement som gör att det går relativt snabbt att sätta upp dem, berättar Johnny som tagit fram både småhus, höghus och hela kvarter med hjälp av tekniken.

Familjen Anderssons plan är att kunna dela tiden fifty-fifty mellan storstaden och landsbygden och till Fogdö åker hela arkitektbyrå när de behöver tänka andra tankar än de som kommer vid skrivborden i Stockholm.

– Vi vill bidra till bygden och inte vara storstadsborna som kommer och sätter oss i varsin solstol. När vi började jobba och odla här etablerade vi snabbt kontakt med lantbrukare och hantverkare i bygden, säger Johnny.

För familjen är det självklart att vi behöver ändra vårt sätt att leva och hitta tillbaka till ett cirkulärt tänkande kring hur vi bor, arbetar och äter. Just nu pågår förberedelser inför årets Aptitrunda arrangerat av Sörmlands matkluster där Osprey Farm & Studio erbjuder både mat från odlingarna och keramik från Inas verkstad – och kanske ett och annat långsiktigt bygg- eller trädgårdstips!

– Den som börjar plantera träd i sin trädgård får ett annat perspektiv eftersom vi egentligen arbetar för nästa generation, säger Johnny.

Kontakt:

www.ospreysweden.se, www.jordens.nu

Jordens arkitekter:

Johnny Andersson, epost johnny.andersson@jordens.se

20. Massiva trähus – Limnologen i Växjö och Vallastaden i Linköping.

Kvarteret Limnologen i Växjö består av fyra åttavåningshus, byggda i massiva träelement. De hör till de högsta massivträhusen i Europa. I den nya stadsdelen Vallastaden i Linköping är husen till stor del byggda i trä.

Trähus är en ”kolsänka” eftersom trä binder koldioxid när det växer och de är inte dyrare att bygga än

hus av betong. Det ekologiska fotavtrycket av ett hus i massivträ är mycket lägre än det av ett likadant hus byggt i betong.

Byggnationen genomfördes under ett väderskydd som följer bygget allt eftersom det reses. Växjö kommun är en föregångare när det gäller att bygga i massivträ!

7. HÅLLBAR ODLING.

# 21. Onsberga – Ekologisk kretsloppsgård.....	65
# 22. Yttereneby gård – Minska näringsläckaget.....	66
# 23. Lindeborgs gård – använd pyrolysning av biomassa (biokol)!	67
# 24. Mångbruk i skogen är bra för landsbygden	69
# 25. Permakultur	71
# 26. Gourmetgrönt & Mojave Andelsodling – lycka för många.....	73
# 27. Fisk i hus – en ny näring växer fram.....	75
# 28. Co-Grow i Gnesta – en markförmedlare!.....	77
# 29. Stadsnära odlingar i Eriksdal.....	78
# 30. Gamla kultursorter och ny teknik får Impecta att blomstra	79

Foto: Lindblad Studio AB

Jord- och skogsbrukets uppdrag är att förse oss med mat, fibrer, rik biologisk mångfald och samtidigt reparera livsuppehållande system som till exempel att lagra in kol för ett stabilt klimat.

FN:s klimatpanel hävdar att klimatförändringarna hotar hela världens matförsörjning och pekar på att en kraftfull omställning av vårt jordbruk, skogsbruk och annan markanvändning behövs. FN vill alltså se en balanserad, hållbar livsmedelsproduktion. Även om Sverige och Sörmland kommit långt krävs stora förändringar mot en mer hållbar livsmedelsproduktion. Vi måste öka omställningen till ett mer hållbart jord- och skogsbruk och bl.a. förbättra marklagret.

Hur kan ett klimatreparerande jordbruk se ut? Och hur kan cirkulära kretsloppsbaseade odlingsmetoder för livsmedelsproduktionen minska miljöbelastningarna?

21. Onsberga, Ekologisk kretsloppsgård.

Erika och Torbjörn Olsson driver Onsberga, en kretsloppsgård enligt ekologiska principer i Tystbergatrakten. På en kretsloppsgård

- produceras allt som djuren behöver på gården
- är antalet djur (får, utegrisar och herefordkor) anpassat till markens storlek
- får djuren behålla sina horn
- utfordras djuren med enbart gräs och hö
- dias kalvarna, kulingarna och lammen de första tre månaderna i livet
- odlas allt foder som djuren äter på gården
- betar djuren i små fält och flyttas successivt till nya fält
- gödslas marken med eget komposterat gödsel (så bygger man upp humusskiktet snabbare).

Erika och Torbjörn anser att får och kor ska äta gräs – inte kraftfoder – och låter dem gå på bete under sommarhalvåret. På vintern får de hö och ensilage. De förklarar:

– Även våra grisar har fri tillgång till bete sommartid och på vintern ensilage, men de får också åkerböna, havre och rågvete. Alla djur har halmbäddar och går på lösdrift så att de kan gå ut om de vill, året runt. Då tror vi att djuren mår bra och när det är dags för slakt ger det ett smakrikt kött med fin marmorering!

Gården är kravcertifierad och säljer kött, korv och chark både hemma på gården och på marknader och till en stor del av Mälardalens främsta restauranger. Det allra viktigaste för Erika och Torbjörn är att djur och natur mår bra:

– Marken odlas för djurens skull, som i sin tur får beta för landskapets skull. Det är ett naturligt krets-

lopp. Bit för bit, men oerhört sakta, återställs naturen till det variationsrika, vackra landskap det en gång var!

Kontakt:

www.onsberga.se

22. Yttereneby Gård – Minska näringsläckaget.

Världsnaturfonden WWF tilldelade 2019 Holger van der Woude på Yttereneby gård i Sörmland priset som Årets svenska Östersjöbonde.

Holger van der Woude bedriver ett genomtänkt, diversifierat lantbruk med vall, betesdjur och ekologisk produktion. Han har genomfört en mängd olika åtgärder för att skydda Östersjön och fört noggrann dokumentation. Holger genomför jordbearbetning på våren, har skyddszoner och fångstgrödor som minskar växtnäringsläckaget av fosfor och kväve. Han har även anlagt våtmarker som binder kväve och fosfor, fång-

grödor – det är ett cirkulärt kretsloppsjordbruk och näringsläckaget är nästan noll.

Gården drivs biodynamiskt och ekologiskt med vall och betesdjur. På gården finns ett 70-tal mjölkkor av rasen Brown Swiss som endast äter grovfoder och har hornen kvar. Den stora ladugården har stora ljusinsläpp, generös takhöjd och en yta som är många gånger större än genomsnittet. Mjölken från gården säljs till Järna mejeri och spannmålen till Saltå kvarn.

Kontakt: Holger van der Woude genom Järna mejeri

23. Lindeborgs Gård – använd pyrolysering av biomassa (biokol)!

På Lindeborgs gård i Sörmland utanför Vrena finns en av Sveriges första biokolanläggningar. Det är en pyrolysanläggning som eldas med biomassa och som producerar värme och träkol. Värmen används för att värma gårdens byggnader.

Biokolet används som jordförbättringsmedel och ger mikroorganismerna i jorden en bra livsmiljö och ökar markens förmåga att lagra vatten. Att mylla ner träkol från skörderester i odlingsjorden kan ge både kraftigt

ökade skördar och en kolsänka att räkna med. På Lindeborgs gård, som är konferensanläggning, har man på så sätt skapat världens kanske enda koldioxidnegativa hotell. Lindeborgs gård vill vara mer än hållbar.

Även Fräkentorp säteri och ETC Solpark håller på med biokol.

Kontakt:
www.lindeborgs.com

24. Mångbruk i skogen är bra för landsbygden.

– Skogen är full av myrstackare, ordvitsade min son en gång när han kom hem från en friluftsdag i mellanstadiet. Och vi fick äta dem, de var till och med lite goda, berättade han inte utan förvåning.

Han övertygade så väl att hela familjen, till och med farfar följde honom ut till närmaste myrstack för att tugga i oss färska myror. Lite syrliga i smaken, men helt okej, blev omdömet, där vi stod i en skogsglänta och kisade mot kvällssolen. Idag mer än 20 år senare har insekter börjat komma i ropet som ett inslag i våra kök. Vi lever i nya tider, klimatet förändras, skogens djur, växter, svampar tar stryk och minskar när nästan alla Sveriges skogar påverkats av storskaligt skogsbruk under mer än 100 års tid. Resurserna minskar, befolkningen ökar och vi behöver alla tänka nytt för att hushålla med naturens tillgångar, liksom att ställa frågor om vilka oprövade tillgångar vi kan använda. Det behövs nytänkande i de svenska skogarna.

Ingen kan veta hur människor vill använda skogar om 100 år. Stockar, bräder och ved behöver de nog, men kanske vill de inte, som idag, göra papper av hälften av skogarna som avverkas? Redan idag gör vi mat och kläder av trädens fibrer. Det blir vanligare att sova i trädkojor, vada långsamt i vinden för den jäktade mellancheffen och datakonsulten. Läkare rekommenderar promenader i trädens sus för de vidbrända, hjärntrötta som sprungit fel eller fort.

I Sörmland, i hela Sverige är det fler skogsägare som provar nya affärsidéer, erbjuder nya produkter, tjänster till nyfikna. Skogsägare som inte nöjer sig med att sälja oförädlad råvara, utan blir företagare på riktigt: förädlar skogens vilt och växter; sågar, hyvlar, snickrar; säljer upplevelser. Mångbruk som gynnar landsbygden, ger

arbetstillfällen, bättre service.

Ett exempel är Bråhovda såg vid Malmköping som förädlar det lokala virket. Att såga stocken till bräder och plank, hyvla lister för byggnadsvård ökar värdet. De kan hyvla 60 cm breda bräder, långt ifrån standard-sortimentet. Liksom att de serverar traktens skogsägare och legosågar enligt önskemål.

Virå bruk i Kolmården grundades redan 1638, med järnmalm, vattenkraft, skog som viktiga resurser. Men under 1990-talet blev skogens lönsamhet så låg att verksamheten lades om till ekoturism baserad på vilt och mat. Idag omsätter ekoturismen 4 gånger mer än skogsbruket, försörjer 15 anställda.

Ett annat matföretag är Högtorp gård i Mellösa som förädlar smaken från skog och mark. Och producerar ett 50-tal oljor, inläggningar, siraper, drycker till ”foodisar” och mäterkockar i Sverige och utomlands. Ledordet är matinnovation, de letar ständigt nya smaker att förfinas från gårdens marker, allt mellan granblommor och gräsfrö.

För den som vill samla sig finns Ottosson&Ottosson vid Stora Sundby som erbjuder skogsbad, shinrin-yoku på japanska. Att vistas i naturen med öppna sinnen är troligen den bästa friskvård som finns för många pressade människor.

Vill du veta mer?

Hör av dig till Föreningen Skogens Mångbruk som samlar skogens nytänkare.

Även om du bara vill smaka på en myra.

Webb och kontakt:

skogensmangbruk.se

25. Permakultur.

Permakultur innebär bland annat att man odlar fleråriga växter till livsmedel och foder eftersom de kräver mindre mängd jordbearbetning och kvävegödsling. De lagrar in kol i sitt stora rotsystem och – om det är vedartade växter – även i stam och grenverk. Det är baserat på platsens förutsättningar.

Permakultur är kunskapsintensivt och visar hur man kan samverka med de komplexa, dynamiska system som ekosystemen utgör.

Permakultur-design används för att planera mänskliga aktiviteter bättre som att fånga och lagra den en-

ergi som flödar genom systemet i form av sol, vind och vatten. Man strävar efter att bygga nätverk och sluta så många kretslopp som möjligt.

Permakultur innebär att hära och samarbeta med naturen. Man odlar ofta perenna växter i flera nivåer.

Utifrån detta synsätt arbetar

- Jordens arkitektur på Fogdön
- Änggärdet i Skebokvarn
- Lagnö Bo utanför Trosa.
- I Sverige är Stjärnsund en form av nationellt nav.

Bild: Änggärdet

26. Gourmetgrönt & Mojave Andelsodling – lycka för många.

För Anja Hellström och Anton Schneider på Mojave inbegriper ”odling”

- hantverk
- konst
- vetenskap
- många timmar hårt arbete på fältet.

De odlar mat med smak, kvalitet och historia. För några år sedan fick de efter en längre tid utomlands möjlighet att överta Gourmetgrönt utanför Malmköping. Produktionen är nu småskalig med fokus på polykultur, naturlig odling och utveckling av effektiva och hållbara odlingssystem. Här hittar du udda grönsaker och kulturarvsgrödor från Sverige – men även resten av världen. Allt odlar de upp själva från frö, och de gödslar endast med naturlig gödsel och kompostjord.

Numera erbjuder de också andelsjordbruk, där alla som bor i Flen-trakten får möjlighet att tillsammans dela den skörd som Gourmetgrönt får under säsongen, samtidigt som de lär känna dem som odlar grönsakerna och får kunskap om var och hur din mat är producerad.

Andelsjordbruk – i den form som Gourmetgrönt erbjuder – dök upp i Japan i början av 1970-talet. ”Tei-kei”, som konceptet heter, berör nu många miljoner japaner.

Det vidareutvecklades i Västeuropa under förkortningen CSA (community-supported agriculture), där konsumenten betalar i förväg för att få del av det som producenten skördar på sin odling. Genom att investera i gårdens andelsjordbruk till ett fast pris i förväg, får konsumenten insyn i hur maten kommer till och

möjlighet att prova helt nya grönsaker – samtidigt som odlaren lätt kan anpassa sin produktion.

Företagen har på detta sätt en chans att skapa fördjupade relationer med kunderna som hjälper till med riskkapital och att minimera risktagandet med årets odlingar.

– Vi delar på risken, alltså på hur mycket skörden blir det året. Ibland mycket, ibland lite. Under en säsong får varje andelsägare under 16 veckor en kasse med grönsaker. Matsvinnet minskar också, för vi vet hur många vi ska odla till. Och vi struntar i hur skörden ser ut – såväl vackra som fula grönsaker, raka eller krokiga: alla kommer ut till konsumenterna. Anja och Anton förklarar:

– Det behövs flera grönsaksodlare i Sörmland. Vi har för tillfället en självförsörjningsgrad på bara 25 %. Andelsjordbruk kan vara ett sätt att skapa flera grönsaksodlingar!

Det var just det som Daniel Larsson och Hanna Norlin som driver gården Mylla Nähulta gjorde för tre år sedan. Deras andelsjordbruk har under tre år ökat från 25 till 75 andelsmedlemmar. Daniel följer samma koncept som Gourmetgrönt.

I Sörmland bedriver även Hornudden utanför Strängnäs andelsjordbruk med liknande förutsättningar. Samtliga andelsjordbruk strävar efter hållbarhet för producent, konsument och planet.

Kontakt: www.moajavegront.se
www.mylla.farm, www.hornudden.net

Foto: Gösta Skoglund

27. Fisk i hus – en ny näring växer fram.

Världen dras med åtskilliga problem som har sitt ursprung i produktionen av den fisk som landar på vår tallrik. Det handlar om överfiske, övergödning, odlade fiskar som rymmer, sprider sjukdomar och rubbar ekosystemet.

Samtidigt har jakten på hälsosamma proteiner ökat efterfrågan på fisk. För tre miljarder människor världen över är fisk den huvudsakliga proteinkällan.

I Sverige kan man numera på ett totalt slutet och miljövänligt sätt odla fisk – utan utsläpp och på ett energieffektivt sätt. Vattenbruk integreras med lantbruk, där näringen utnyttjas på åkrarna eller i ett cirkulärt akvaponiskt system där 1 kg foder till fiskarna ger knappt 1 kg fisk, och i sin tur 10 kg grönsaker i ett slutet system. Eftersom fiskarna stannar på land riskerar vi inte att fisken rymmer och ställer till med ekosystemkollaps, och vi slipper sjukdomar som laxlus. Fisksorterna som väljs är robusta, de blir sällan sjuka och de äter varierad föda – vilket ökar effektiviteten i foderomvandlingen.

Sörmland (och Sverige) kan öka kapaciteten att försörja sin egen befolkning med mat som är proteinrik och energieffektiv. I dag har vi i Sverige en självförsörjningsgrad på 20–25 %, i Sörmland blott 1 %. Resten importerar vi främst från Norge i form av lax.

Om Sörmland skulle ha en självförsörjningsgrad på 50 % år 2030 fordras 90–110 anläggningar på ca 40 ton vardera i Sörmland. Det är minst en anläggning i varje socken, och fler i de mer befolkningstäta socknarna. Idag har det i Sverige vuxit fram ungefär 25 anläggningar de senaste fyra åren, varav två i Sörmland.

Majoriteten av de företag som startat en landbaserad produktion de senaste åren har gjort det i redan tomma

lokaler – nedlagda ladugårdar och industrilokaler – som finns på de flesta platser i landet. Det är ett billigt sätt att komma igång!

I flera hundra år var stören utdöd i Sverige, men nu produceras den igen. Det är Elena Gazeeva och Sergey Gazeev som med stor kompetens, enormt engagemang och mod startade en landbaserad odling. Den första anläggningen fanns i den gamla cementfabriken i Enstaberga utanför Nyköping. Där driver Norrstyle Sweden en landbaserad fiskodling sedan 2015. De föder upp flera olika sorters stör samt karp och sättfisk och bedriver fiskförädling i 24 bassänger.

Idag är det en mycket tekniskt avancerad anläggning där mer än 400 m³ vatten pumpas runt varje dygn. Det är först nu som stöarna har vuxit till sig och börjat producera rom, som har godkänts av Livsmedelverket. I Norrstyles förädlingsdel kommer stören att rökas i olika former. Smaken påminner om ål, men stören är mindre fet.

I Sörmland har den förre lantbrukaren Bosse Persson (med lång erfarenhet av akvaponik i Sydamerika) börjat föda upp fisk i ett grisstall. Ladugården har helt enkelt fyllts med nya djur. Bosse Persson tänker utveckla yngelproduktionen av tilapia, som är en vit fisk med abborrliknande smak. Tilapia är en av världens vanligaste fiskar och den äter i princip allt den kommer över – den kan växa ett kilo på mindre än ett år. (Abborre växer i odlad skick 450 gram per år.)

Kontakt:

norrstyle@gmail.com
bosse@vattenbruk.com
www.refarmlinne.se

Co-Growers gör skillnad!

Köksträdgårdar ökar biologisk mångfald, är i kretslopp och minskar vår resursförbrukning.

Planeten blir glad och gemenskap och tillit stärks mellan människor.

Det är hälsosamt att skapa sin köksträdgård och äta hemmaodlad mat.

28. Co-grow i Gnesta – en markförmedlare!

Som föräldraledig promenerade Rebecka Hagman 2016 runt med sin son bland villaträdgårdar i Fruängen och drömde om att odla mat. Då fick hon idén till Co-Grow – och några månader senare var hon igång med att matcha odlingsintresserade med trädgårdsägare. Sedan 2017 är www.co-grow.se en webbtjänst där odlare och trädgårdsägare själva tar kontakt med varandra. Från att ha varit ett lokalt initiativ har Co-Grow på kort tid vuxit till en nationell rörelse!

På webbtjänsten kan människor som vill odla (både för privat och kommersiellt bruk) komma i kontakt med markägare via en kartfunktion och idag finns mer än 1 000 personer på kartan”.

Visionen är att ”återta köksträdgården” som var så vanlig förr i tiden. Med fler köksträdgårdar ökar den biologiska mångfalden, våra kretslopp av näring blir tätare och våra resurser för matproduktion används bättre. När en stor del av växthusgaserna kommer från ett ohållbart matsystem är det dags att tänka om och hitta nya lösningar.

Trädgårdsdelning leder till att nya gemenskaper uppstår, att yngre och äldre generationer möts och att tilliten ökar mellan människor. Dessutom är det hälsosamt att vara ute och greja i sin köksträdgård, och att äta hemmaodlad mat gör gott för kroppen!

Co-Grow drivs idag som en ideell förening med fyra personer i styrelsen. Verksamheten har vunnit innovationspriser och uppmärksammats som en av 100 idéer som förändrar Sverige samt synts i TV4:s Nyhetsmorgon, Aktuellt, DN, SvD mm.

Kontakt:

info@co-grow.se

29. Stadsnära odlingar i Eriksdal.

Åren 1949–64 var Eriksdal utanför Nyköping en av landets största odlingar för rabarber och jordgubbar. I mitten av 1960-talet sviktade marknaden för denna typ av odling, och samtidigt ville Nyköpings kommun exploatera två mindre koloniområden i stans relativa centrala delar.

Dessa samlades till Eriksdal, där en förening sedan 1981 äger hela området. Det finns

- 189 kolonilotter
- föreningsstuga
- lekplats
- fotbollsplan.

De senaste tio åren har intresset för att bruka en kolonilott ökat i takt med att odlingssugna och miljömedvetna sörmlänningar har fått upp ögonen för sådana här kolonilotter.

30. Gamla kultursorter och ny teknik får Impecta att blomstra.

På Impecta fröhandel är det fullt upp i slutet av augusti när vi kontakter Veronica Gårdestig, vd och produktansvarig.

– Just nu håller vi på med förberedelser inför nästa säsong. Vi provodlar växter som kanske blir nyheter i katalogen 2020. Allt ska fotas och dokumenteras så att vi kan skriva texter, odlingsanvisningar och övrig information om varje sort, berättar hon.

De gul- och grönrutiga fröpåsarna finns hos de flesta kvalitetsmedvetna handelsträdgårdar i landet och odlare från norr till söder väntar med barnslig förtjusning på frökatalogen som släpps varje år när vintern är som mörkast. Ungefär 2 000 fröer anpassade för nordiskt klimat finns i katalogen – alla är småskaligt odlade och många är äldre, rara kulturarvssorter som vore svåra att få tag i om det inte vore för Impecta.

– Hela vår provodling är väldigt fin i år trots torka och vattenbrist. Det är grönt och frodigt och de flesta prydnadsväxter står i full blom fortfarande. Vi ska snart börja skörda och provsmaka årets grönsaker, men inte förrän vi hunnit fota färdigt, fortsätter Veronica.

Ett stort intresse för kulturväxter och hållbarhet i kombination med en proffsig men personlig direktkontakt med kunderna får företaget att surfa på vågen av nyväckt odlarglädje. Impecta startade 1975 av Inge-mär Karlsson och det är hans barn, Veronica Gårdestig och Michael Karlsson som driver företaget idag. De var tidigt ute på nätet och öppnade en onlinebutik redan 1999, långt innan de flesta andra ens kommit på tanken. Att företaget för något år sedan fick internet via

fiber möjliggjorde att de kunde ha kvar huvudkontoret vid provodlingen i Julita.

– Cirka 75 procent av vår försäljning sker online och resterande 25 procent via butiker och mässor. Katalogen och e-handeln är våra största kanaler och de uppdateras inför varje ny säsong, säger Veronica Gårdestig.

Kontakt:
www.impecta.se

8. DET DYNAMISKA MATHANTVERKET.

# 31. Sörmlands Matkluster – mathantverkare i Sörmland.....	84
# 32. Reko-ringar	87
# 33. Vägvisaren Warbro Kvarn.....	88
# 34. Bra ostar kräver exeptionell mjölk och gediget hantverk.....	89
# 35. Äpplen i flytande form av högsta kvalitet – Sörmlands Musteri, Pomologik och Ciderättika.....	91
# 36. Skogen är fylld med smaker på Högtorp	93
# 37. Vilt och fossilfri energi bygger Aleby Gård	95
# 38. Råvarorna styr Taxinge krog – potentialen finns i det begränsande	97

Lokalt förädlade råvaror främjar landsbygdens attraktivitet och unicitet samtidigt som det skapar arbetstillfällen. Mathantverket i Sörmland har skapat många jobbtillfällen och varit ett av länets starkaste varumärken sedan början av 2000-talet. I alla stora nationella tävlingar i Sverige finns företag och produkter från Sörmland i topp.

#31. Sörmlands Matkluster – mathantverkare i Sörmland.

Ibland är du för nära något för att se dess storhet. Du känner att det är något magiskt och fint men kan inte sätta ord på det.

Det är känslan nu när Sörmlands matkluster i snart 20 år har arbetat för att landsbygdens matresurser ska tas tillvara bättre. De förmedlar kunskap och erfarenheter, ger stöd och inspiration till matföretagare i hela

Sörmland samt hjälper dem genom att arrangera seminarier och idka nätverks- och utvecklingsarbete. Allt för att Sörmlands matproducenter – från jord till bord – ska utvecklas.

Totalt är drygt 120 företag medlemmar. Klustret anordnar varje år flera större event som Korv- & Brödfestivalen och Aptitrundan. Aptitrundan (på hösten)

är Sörmlands största besöksmål på en dag, när många gårdar i Sörmland har öppet hus för att besökare ska kunna smaka, äta och handla. Sörmlands Matkluster startade också Sveriges främsta mattävling – Matverk – som varje år tar fram nya innovativa produkter.

Kännetecknet för mathantverk är att människans hand och kunnande är med i hela produktionskedjan.

Det skapar fler jobb än någonsin i Sörmland och bidrar till en hållbar utveckling. Dessutom bygger mathantverk på en varsamhet vad gäller odling, djurskötsel i fiske och förädling av råvaran. Detta ger hälsosamma produkter, utan onödiga tillsatser, som går att spåra till sitt ursprung.

Kontakt: www.matkluster.se

#32. Reko-ringar.

I modern tid har avståndet ökat mellan hur maten produceras och vad konsumenten vill ha. Det ligger i tiden att konsumenterna vill ha kontroll på varifrån produkterna kommer – och de ger och signaler på vad som efterfrågas.

REKO står för Rejäl Konsumtion, och är ett sätt att handla lokalproducerad mat helt utan mellanhänder. Konsumenter och producenter på en ort går helt enkelt samman och startar en REKO-ring, där råvaror och produkter säljs direkt från producent till konsument.

Nu kan man på flera platser i Sörmland snabbt komma i kontakt med producenter – eller om du är producent: konsument. Det är bara gå in på en facebookgruppen "Reko-ringen" och söka sig fram till en ort nära dig, kanske kan du på en parkeringsplats hämta ut varor i säsong. Allt är beställt och betalat med swish i förväg, för att producenterna ska veta hur mycket de ska leverera. Inget svinn! Enkelt och genialt! REKO är lokal mat blandat med förtroende, stolthet och engagemang.

I REKO-ringen skapas relationer mellan dem som föder upp och odlar vår mat och dem som sen tillagar och äter den. Frågor om hur djuren har fötts upp blandas med tips och recept på säsongens råvaror. Köpare och säljare får kontakt med varandra genom särskilda Facebookgrupper, där köparen får veta vilka varor som finns i den lokala REKO-ringen och hur man gör för att beställa. Där finns också all information om var och när de beställda varorna hämtas, och hur betalningen går till. Alla affärer görs upp i förväg.

Den första REKO-ringen i Sverige bildades i Grästorps hösten 2016. Sedan dess har antalet REKO-ringar

i Sverige ökat snabbt: i slutet av 2018 fanns det 71 REKO-ringar med drygt 110 000 medlemmar. Idén kommer från finska Österbotten där modellen med REKO-ringar startade 2013. I Sörmland har vi REKO-ringar i olika delar av länet, som i Nyköpingsregionen, Eskilstuna, Järna och Malmköping.

Kontakt:

På Facebook: REKO Nyköping, REKO Eskilstuna, REKO Malmköping, REKO Järna.

33. Vägvisaren Warbro Kvarn.

Warbro kvarn utanför Flen i Sörmland är ett familjeföretag som påbörjade sin verksamhet i nuvarande form med den gamla vetesorten dinkel i början av 2000-talet.

Dinkel var då relativt okänt i Sverige, enligt Kerstin och Thomas Björklund som driver familjeföretaget. Numera har Warbro kvarn flera kultursorter i sitt sortiment, bland annat dinkel, emmer och enkorn. Men de har även förädling och malning av traditionella sorter som nakenhavre, bagerivete och lantvete. Ledorden är

- ekologiskt
- stenmalet
- kultursorter.

Odlingarna sker med omsorg om vår natur och Warbro kvarn producerar mat och malt av hög kvalitet med smaken i fokus. I kvarnen mals allt mjöl på riktiga stenkvarnar med beprövad teknik. Dessutom har man även investerat i virvelkvarnar som mal ut mer ur säden än traditionella kvarnar, och som anses ge ett riktigt bra fullkornsmjöl. Flingorna är kallpressade och all hel spannmål går att grodda. Bakkvaliteten är så hög att bagaren Sebastien Boudet för några år sedan ägna stor del av sitt sommarprogram att lyriskt berätta om Warbro kvarns mjöl.

Warbro kvarns senaste nyhet är att de byggt ett mälteri för malt. Redan första halvåret samarbetade med Nils-Oscar och tog fram en Kellerbier som redan fått pris som Europas främsta öl 2018. Malten har även exporterats till Japan för att bli premiumwhisky.

Kontakt: www.warbrokvarn.se

34. Bra ostar kräver exeptionell mjölk och gediget hantverk.

Svensk ost har aldrig mått så bra som idag. Allt fler småskaliga mejerier ser dagens ljus, och lyfter fram sin trakts ostar och smaker. En bidragande orsak till detta är entusiasmen hos paret Kerstin och Claes Jürss, som driver Jürss Mejeri i Hälleforsnäs. Genom utbildningar, rådgivning och föreningsengagemang har de under två decennier utgjort en drivande kraft för hantverksmäs-sig, svensk osttillverkning.

Jürss Mejeri har specialiserat sig på att göra ostar på närproducerad, ekologisk mjölk från sörmländska gårdar. Osten säljs i den egna butiken, via en webbshop och genom utvalda livsmedelsbutiker. Målsättningen är att förbli ett småskaligt företag som lägger all vikt vid smak och kvalitet, inte vid stora volymer och ständig tillväxt. För att upprätthålla kvalitén tillverkar man därför inte mer än 18–20 ton ost per år. Man vill vara en liten aktör på en marknad där många kvalitetsinriktade småföretag satsar på sin lokala produktion och sina speciella smaker.

Ostarna som Jürss Mejeri producerar har namn som Linnea, Blanka, Astri, Änglunda, Malma och Floda. Kummin special och Ålberga kummin är exempel på kryddade ostar,

och man tillverkar även klassisk Svecia. Jubileumsosten kom till när kung Carl XVI Gustaf ville ha ny ost till sin 60-årsdag år 2006. Mest känd är kanske Sörmlands ädel som av slowfoodrörelsen har beskrivit som en av världens bästa ostar.

Kontakt:

www.jurssmejeri.com

35. Äpplen i flytande form av högsta kvalitet Sörmlands Musteri, Pomologik och Ciderättika.

I Sörmland finns oerhört många unika äppelsorter – men det var länge sedan äpplen odlades i någon större skala här. Dock händer något nu. Vi har fått igång en äppelproduktion på flera ställen genom föreningen Sörmlandsäpplen, som bildades 2014. Nu finns ett tiotal anläggningar som planterar nya äppelträd.

En av de större anläggningarna drivs av Roger Tiefensee, som har planterat 1 200 äppelträd i söderläge vid sjön Skundern. Han har också gått ihop med en mustare på Fogdön i Strängnäs och skapat ett mobilt musteri (Sörmlands musteri), som åker runt på den sörmländska landsbygden och mustar under hösten.

Redan idag kan vi köpa fantastisk must från Stavstorp, Naess eller Gastronomigruppen och Pomologik vid Hornudden.

Pomologik – Sveriges ledande producent av hantverksmässig cider

Under rubriken ”Revolutionen är här!” har sommelieren Johan Sjöstedt kommit igång med en hantverksmässig ciderproduktion. Han bedriver produktionen på samma sätt som man gör vin och varje års äpplen skapar sin unika smak. De utvalda äpplesorterna kommer främst från Sörmland – såväl tama som vilda. Musten har inga tillsatser; det är enbart äpplenas must som får mogna på ekfat och ibland smaksättas med t.ex. björklöv eller humle. När SM i hantverkscider genomfördes 2019 tog Pomologik guld i samtliga kategorier i

den professionella klassen.

Pomologiks cider finns att köpa på Systembolaget.

Ciderättikan – Sveriges svar på balsamvinäger

Patrik Arneke och Hans Naess producerar hantverksmässig ciderättika på enbart sörmländska äpplen som mustas. Det finns inga andra tillsatser än ett gott hantverk, klimat och tid. Cidern jäses sedan till ättika och får lagras på ekfat i en icke-isolerad byggnad. På så vis utvecklas ättikan naturligt eftersom den utsätts för vädrets makter, tidens rand och ekfatens rondör.

Sedan 2017 finns ciderättikan till försäljning i en numrerad upplaga, men redan 2005 påbörjades den ekfatslagrade ciderättikan som äntligen har börjat bära frukt. Tanken är att den ska ligga på fat i 25 år.

– Det är en lång process. Det tar helt enkelt tid, förklarar Patrik Arneke. Vi anser att ett hantverk ska få ta tid och att mat, både framställning och inmundigande, har en tendens att bli för framstressat.

– Om man ser på äpplen, har vi flera hundra olika sorter i Sverige, säger Hans Naess. Bara i Sörmland har vi minst 40 sorter och alla smakar olika. Äpplen har ett universum av möjligheter om man bara lär sig lite om dem; vi borde bli bättre på att ta vara på dem!

Kontakt:

www.sormlandsmusteri.se/

Pomlogik : pomologik.se/

Ciderättika: /attika.se/om/

36. Skogen är fylld med smaker på Högtorp.

Högtorp gård i Mellösa har ett nytänkande och uppfriskande sätt att se på skogens resurser. Istället för att sälja gårdens träd som timmer och massaved vid ett enda tillfälle och aldrig mer få återse dem, väljer de att skörda den årliga räntan av skogens träd och växter. Och att förädla granskott, vårbrodd, älgört och många fler växter till helt nya smaker och produkter.

– Med god kunskap är det inte alls svårt att öka gransens förädlingsvärde 100 gånger, jämfört med en konventionell avverkning, förklarar berättar Lena Engelmark Embertsén. Och dessutom årligen!

Lena Engelmark Embertsén, som driver innovation och förädling av skogens delikatesser, är en matkunnig kemiingenjör som sköter gården tillsammans med sin man, skogsekologen Ola Engelmark. Vissa av produkterna ökar förädlingsvärdet 1 000 gånger, vilket gör att paret inte ens behöver överväga att tillämpa det sedan länge tillämpade trakthyggesbruket på sina marker. (Något som för övrigt skulle omöjliggöra deras matinnovativa företagande.)

Högtorp gårds produkter som granskottsolja, enskottsolja, karljohanolja och de guldbelönade prunellerna uppskattas stort av mästerkockar i Sverige och andra länder. Pruneller är en helt ny produkt av plommonkart – inlagda och fermenterade som kan använ-

das som oliver, fast med en fastare textur och en lite friskare smak.

– Det är verkligen roligt att prunellerna och oljorna har fått så stor uppmärksamhet, säger Lena Engelmark Embertsén. De har till och med använts av flera kocklandslag!

Paret vågar nu gå vidare med fler matinnovationer, t.ex. att samarbeta med Pomologik i Strängnäs. De har utvecklat en cider som heter Björk (finns på Systembolaget).

– Vi har ännu fler produkter på gång! Det är ingen brist på idéer! Dessutom är det en spännande utmaning att utveckla nya produkter utifrån de träd och växter som finns på våra egna marker. Det är viktigt att öka förädlingen på svenska gårdar, att inte enbart sälja råvaror till förutbestämda priser. Ökad förädling skapar fler arbetstillfällen och därmed en aktivare landsbygd! utbrister Lena Engelmark Embertsén.

– Vi expanderar nu i ett nybyggt produktionskök i Framtidsbruket i Hälleforsnäs, som steg för steg samlar fler matproducenter i ombyggda lokaler. Det är vi både glada och tacksamma för!

Kontakt:

www.hogtorp.se

Foto: Nils Eriksson

37. Vilt och fossilfri energi bygger Äleby Gård.

Den vackra mangårdsbyggnaden på Äleby gård ligger två mil väster om Mariefred i Södermanland. På andra sidan huset ligger det 400 hektar stora vilthänget, bestående av skog och 140 hektar åkermark samt ladugården, vars solcellstak får både lampor och varumärke att lysa. Jacob Högfeldt arbetar med att utveckla ett bärkraftigt familjeföretag som kan klara av nästa generationskifte. För det är det man gör här på Äleby, där solcellerna laddar den eldrivna fyrhjulingen som tar jaktgästerna till passet. I betesmarkerna binder ett permanent grästäcke kol, och allt detta kanske kan användas i de affärer som utvecklas med koppling till jakten och maten. Satsningen på solceller är en viktig del av Äleby gårds strategiska inriktning – nästa satsning är på vindkraften.

Under solcellstaket har den gamla ladugårdens innområde bytt skepnad. Innanför dörrarna står rader av frysar med gårdens eget viltkött prydligt paketerat och till salu i gårdsbutiken. I samma rum breder en stor matstudio ut sig. Där arrangeras matlagningskvällar för tillfälliga besökare och konferensgäster. Längre in i ladugården öppnar sig salar för middagar och möten. – Det är i besöksnäringen som tillväxten ska komma, berättar Jacob Högfeldt. Grunden bestod av fem hjortar för två generationer sedan: tre från Gripsholm och två från Skansen. Därmed var grunden lagd för dagens 400 hektar stora vilthägn och en drift baserad på jakt och viltkött.

På Äleby gård arbetar man nu hårt med att utforma och profilera ett koncept som bygger på att man jobbar med och nära naturen. De allra flesta råvarorna till det som tillagas på matkvällarna på Äleby kommer från går-

den och hämtas in av dem som är där och lagar mat.

– Gästerna får gå ut och dra upp jordärtskockorna, potatisen och kryddorna själva, säger Jacob Högfeldt. Vissa kvällar är hjorten som ska tillredas inte ens skjutten när gästerna anländer.

Matkvällarna på Äleby bokas snabbt, utan några större marknadsföringskostnader utöver den tid som det tar att sköta företagets Facebook-sida.

– Det har aldrig varit så lätt som det är i dag att synliggöra en affärsidé. I Sörmland finns det många som arbetar med vilt. I södra delarna av länet bedriver Vrena Vilt och Virå Bruk försäljning. Trots deras insats, blir viltet ett allt större problem för de sörmländska bönderna. Här finns en potential för betydligt större satsningar i olika kombinationer av besöksnäring.

Kontakt:

www.aleby.com

38. Råvarorna styr Taxinge Krog – potentialen finns i det begränsande.

Gustav Öhmans restaurang Taxinge krog betraktas som en av de mest hållbara krogarna i landet. Samspelet mellan traktens lokala råvaruleverantörer, mathantverkare och Gustav Öhman som kock, förädlare och smakutvecklare är det naturliga och självklara.

Maten på Taxinge krog, där han ensam står för det mesta, baseras enbart på det som finns i närområdet. Det varierar efter årstider och säsong beroende på vad den lokala leverantören kan leverera.

Drivkraften för Gustav Öhman är att bli mer kreativ i sin matlagning. Eftersom han startade med små ekonomiska förutsättningar och med höga gastronomiska resurser, var han tvungen att lära sig att förädla det som fanns i Södermanland och utifrån det skapa fantastiska smaker och rätter genom att använda olika förädlings- och konserveringsmetoder som

- mjölksyrning
- fermentering
- saltning
- lufttorkning.

Han hade begränsade resurser och ville samtidigt få ut det bästa och det mesta av alla råvaror genom att minimera svinnet och inte slösa på någonting.

De lokala bönderna, odlarna, fiskarna och mathantverkarna i trakterna har gett Gustav stora kunskaper om råvaror och dessas kvalitet. Samarbetet med "Un-

der Tallarna" utanför Järna gjorde att Gustav förstod platsens betydelse för grönsakernas mineralsammansättning.

Gustav Öhman, som av White Guide fick ett av årets främst priser som Sveriges dolda besöksmål 2019 är övertygad om att han måste sätta sig in i situationer där han måste tänka annorlunda. Begränsningar och variationer i utbudet av Sörmlands råvaror tvingar honom hela tiden att pröva nya sätt och kombinationer för att få fram nya smaker. Han använder olika förädlingsmetoder för att konservera produkterna och samtidigt få fram annorlunda smaker.

Gustav Öhman vill dessutom minimera sårbarheten och helst inte använda frys utan nyttja krogens svala utrymmen.

– Elen går då och då här ute på landet, och då gäller det att det ändå fungerar!

Det handlar om att överleva på riktigt. Många som besöker Taxinge krog känner en stark närhet och äkt-het när de smakar på Gustavs mat och hör honom berätta om sin relation till platsen och sina vänner, som producerar det han förädlar.

Kontakt:

www: taxingekrog.se

http://undertallarna.se/

9. HÅLLBAR KOMMUNIKATION I ALLT.

# 39. Byns reseapp ska få fler att samåka	103
# 40. Världens första soldrivna vätgasstation!	104
# 41. Sensorteknik med landsbygdsfokus.....	105
# 42. Ostlänken	106

Foto: Hela Sverige ska leva

Vi har påbörjat omställningen till ett fossilfritt transportsystem och smarta kollektiva transportlösningar efter en lång period när oljan ökade vår rörlighet och effektiviserade de areella näringarna. Snabbt har vi byggt ut fibern, och det är dags att se på den digitala omställningen som ett verktyg för hållbar utveckling.

39. Byns reseapp ska få flera att samåka.

Invånarna i Läppe i Vingåkers kommun och Skattungbyn utanför Orsa har en slogan:

”Vi behöver inte fler transporter. Vi behöver hjälpas åt”

Byborna behöver oftast bil för att kunna ta sig till och från byn. Nu hjälper en ny sörmländsk reseapp till så att det blir lättare för byborna att resa tillsammans och fylla tomma platser i såväl privata bilar som i kollektivtrafikens bussar och vårdtransporter. Appen heter Freelway och är framtagen av Tobias Forngren från Mariefred.

Bilpool och samåkning har i Sverige traditionellt sett mest nyttjats av arbetskamrater, men samåkningen har ökat nu när planeringen underlättas av digitala instrument på internet. Det är numera lätt att hitta folk att dela resan med!

Genom att vara medlem i en bilpool får man tillgång till bil utan att själv behöva äga en. Man betalar vanligtvis en månatlig avgift samt en extra avgift för varje timme som man använder bilen. Den nya appen kan fungera både i täta stadsmiljöer i Sörmlands mindre städer samt på landsbygden. Med framtida stöd från Sörmlandstrafiken kommer detta att bli en succé.

I Vingåker underlättar samma app att få paket levererade till byarna, så att de boende på Vingåkers landsbygd slipper åka in till centralorten varje gång de får en leverans.

I Skattungbyn har man fokuserat på att förbättra resandet i glesbygden. Kåge Olsson från Skattungbyns byutvecklingsförening förklarar:

– Här måste vi ha välfungerande privatbilism medan kollektivtrafiken fungerar som ett komplement. Nuförtiden tar inte alla ungdomar körkort, andra har inte råd

att köra bil, och då behöver vi hushålla med resurserna. Vi hoppas att byborna ska starta en kollaborativ kollektivtrafik och köra både privata resor och kommunala serviceresor.

Konceptet är anropsstyrt – den som behöver skjuts eller den som har tänkt köra själv, kan tala om det i gruppen och sedan kan medpassagerarna boka in sig och följa med. Om Dalatrafik har en ”tom körning”, som skolbussar eller vårdtransporter på väg hem, så kan även de lägga in det.

Initiativtagarna hoppas att fler landsbygdsorter kan ta efter – redan nu har Orsa kommun planer på att anpassa tjänsten till hela kommunen.

Innovatören och entreprenören Tobias Forngren från Mariefred (årets landsbygdseldsjäl i Sörmland 2017) har i samarbete med Dalatrafik tagit fram en anpassad version för invånarna i Skattungbyn.

Även i Vingåker har man tagit fram ett system som ska underlätta samåkning.

– Tack vare appen synliggörs vid dolda transportresurser. Det finns fler transportmöjligheter, det är ekonomiskt bättre och inte minst miljöeffekten är positiv, menar Tobias Forngren.

Kontakt:

www.freelway.com

Några exempel:

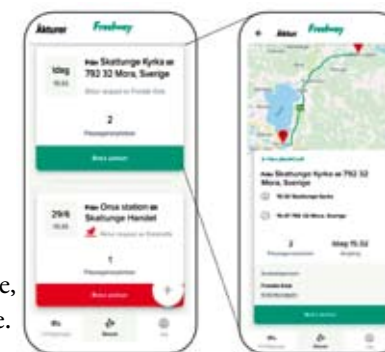
www.samlast.se,

www.gomore.se,

www.skjutsgruppen.se,

www.samakningstjanst.se,

www.mobilsamakning.se.

40. Världens första soldrivna vätgasstation!

Nu går startskottet för bygget av en solcellspark i anslutning till vätgastankstationen i Mariestad i Västra Götaland, som ska stå färdig under 2020.

Tankstationen får därmed ett energisystem för lokalt soldriven produktion av vätgas – allt förnybart och emissionsfritt. Bakom satsningen står Mariestads kommun, det lokala energibolaget VänerEnergi och företaget Nilsson Energy.

Genom bränslecellsteknik som återskapar elektricitet och värme kommer solenergin att kunna långtids-

lagras i gas för att användas när solen inte lyser. Vätgas är ett utmärkt medium för långtidslagring av energi – både ekonomiskt och tryggt. Överskott av vätgas kan även producera el och matas ut på nätet som t.ex. en effektreserv.

Kontakt:

<http://www.vatgas.se/2017/12/04/sol-driven-vatgas-station-i-mariestad/>

Bild: Mariestads Kommun

41. Sensorteknik med landsbygdsfokus.

En teknik som utvecklas i snabb takt är sensortekniken som används i uppbyggnaden av så kallade smarta städer. I Vingåker vill man försöka hitta nya användningsområden med ett mer fokus på utmaningar kopplade till att vara en liten landsbygdskommun. Sensortekniken ger nya möjligheter för de areella näringarna att utveckla sina verksamheter och kan exempelvis användas för varning av avbrott på stängsel, påfyllnad av vattenkar, optimera odling och mycket mer. Första steget är att de etablerar täckning för sensor-teknik över det så kallade LoRa-WAN nätet, som är vanligt i städer. Vingåker är först med att skapa täckning inom en hel kommun. Tekniken

kan användas mycket brett, allt ifrån att mäta vattentemperaturer och vattenkvalitet vid kommunens badplatser, till att ruttoptimera tömning av papperskorgar, mäta trafikflöden- och hastigheter inom orterna, till fjärravläsning av vattenmätare, kvalitet i klassrummen och viltvarning på olycksdrabbade vägar. Utöver hur kommunen själva kan effektivisera sina verksamheter samt erbjuda en bättre service till Vingåkersborna, är sensornätet en öppen infrastruktur för vem som helst att börja använda.

Kontakt:

www.vingaker.se

42. Ostlänken.

Ostlänken är ett sedan länge planerat järnvägsprojekt i Sverige, som ska ersätta en del av flyget och får fler människor att ta tåget. Det är ett led i strävan att förbättra persontrafiken längs de första 20 milen från Stockholm längs Södra stambanan i Södermanland och Östergötland. Den del som kallas Ostlänken är en ca 15 mil lång, dubbelspårig järnväg som planeras mellan Järna och Linköping. Stationerna planeras ligga i Vagnhärad, Nyköping, Skavsta flygplats, Norrköping och Linköping. En sidobana byggs via Nyköping där regionaltåg, men inte fjärrtåg, ska gå.

Ostlänken kommer eventuellt att få en fortsättning mellan Jönköping och Göteborg via Götalandsbanan. Om vi behåller de befintliga spåren kan flera regional-tågsstationer tillkomma i t.ex. Sparreholm, Björnlunda och Tystberga.

Om allt går enligt planerna, kommer Ostlänken att vara färdigställd någon gång 2030-2040.

Kontakt:
www.ostlanken.se

Foto: Pressbild SJ

10. FÖRNYELSEBAR ENERGI OCH BIOBRÄNSLEN.

# 43. ETC Solpark i Katrineholm.....	109
# 44. Solceller gör familjen Watz självförsörjande på el.....	111
# 45. Simris på Österlen kan bli helt självförsörjande på el.....	112
# 46. Katrineholm eldar 100 procent fossilfritt	113
# 47. Biogasanläggning i Katrineholm kör bussar och taxi i Stockholm	114
# 48. Bruset från Eskilstunaån ger ström i systemet.....	116

Redan tidigt var Sörmland långt framme med att nyttja biobränslebaserad fjärrvärme. Det har gjort att bl.a. viljan att satsa på vindkraftverk har varit begränsad och man kan stöta på motstånd från såväl myndigheter som dem med naturvårdsintresse. Vindkraftverk är ekonomiskt försvarbara främst kring havsbandet eller längs Sörmlands större sjöar.

Intresset för solenergi expanderar nu kraftigt. För närvarande är bristen på distribution av el ett stort hinder; lokalt baserad energiförsörjning minskar den lokala sårbarheten och ökar den lokala självförsörjningen.

43. ETC Solpark i Katrineholm.

ETC:s solpark är publik med alla sorters alternativ energiproduktion, byggd för att alla ska kunna åka dit och titta på

- solcellsanläggningar
- elbil
- varmluftspaneler
- transparenta solceller
- växthus.

Besökarna ska alltså uppleva, lära sig och förstå dessa nya tekniker.

Solparken har en kapacitet på över 1 000 000 W och är en av Sveriges största solenergiinstallationer. Den byggs ut hela tiden med nya hus, nya solcellstak och nya solceller på ställningar. Här finns guidade visningar, föreläsningar och konferenser samt kurser i montering av solpaneler.

ETC Tomat odlar tomater i klimatsmarta växthus som är täckta av solceller, som ska skapa mer energi än de förbrukar.

De eldar och gör biokol, och då lagrar man koldioxid i tusen år. Biokolet gödslas och läggs ner i odlingarna och elen kommer av värmen när de eldar för biokolen. Det är ett klimatpositivt kretslopp.

ETC El investerar i ny solenergi där överskottet oavkortat går till nya solceller. ETC El hjälper också människor att installera solceller hemma. Solelen är klimatsmartare än det mesta: 10 000 W solceller på ett villatak sparar faktiskt koldioxidutsläpp motsvarande 6 ton per år!

Elproducerande solceller kan placeras på mark, på tak eller på en fasad. Markplacerade solceller kan även placeras på rörliga fundament som följer solens gång.

Det senaste är så kallade BIPV-solceller (Building-integrated photovoltaics) som fungerar som takmaterial eller som fasadelement. Kostnaden på solceller har gått ner de senaste åren och om man dessutom kan ersätta fasadskivorna eller takmaterialet, sänks kostnaden ytterligare.

Kontakt:

[www.https://etcel.se/katrineholm](https://etcel.se/katrineholm)

Foto: ETC Kommunikation AB

44. Solceller gör familjen Watz självförsörjande på el.

Våren 2018 installerade familjen Watz på Husby gård i Kvicksund en 2 500 kvadratmeter stor solcellsanläggning. Första året som elproducenter har gått enligt planerna och panelerna ger årligen 400 000 kilowattimmar el, lika mycket behövs för att driva en av Mälardalens största gårdar för kycklinguppfödning.

Lantbruksfastigheter med stora tak har goda förutsättningar för att producera solen. Molnfria dagar genererar panelerna på Husby, som är placerade i öst- väst- och söderläge, elektricitet så att det räcker och blir över och överskottet säljer familjen till Vattenfalls nät. Under kvällar och den mörka årstiden behöver de köpa tillbaka el från nätet, men solinstallationen är ändå en plusaffär.

– Ekonomiskt sett har anläggningen gått runt sedan sekunden vi kopplade in den, och kostnaden för hela installationen är betald på ungefär nio år. Därefter fortsätter solcellerna att fungera utan något större underhåll i 15 – 20 år om allt går som planerat, förklarar Peter Watz.

Solcellsinstallationen på Husby Gård vann pris för Årets anläggning 2018 på Svensk solenergis gala i Göteborg och familjen Watz, som nu är självförsörjande på el, är mycket nöjda, även om de inte fått hem diplommet än.

– Jag hade inte möjlighet att åka ifrån gården för att gå på galan. De skulle skicka diplommet, men det har inte kommit. Man vill ju ha det i en fin ram på väggen, säger Peter och skrattar.

Priset på solpaneler har sjunkit kraftigt de senaste åren och för den som själv vill installera en stor eller liten solelanläggning finns ett statligt investeringsstöd som täcker upp till 20 procent av kostnaden.

Kontakt:

<https://www.facebook.com/Kycklingar/>
www.energimyndigheten.se/fornybart/solelportalen
www.boverket.se

45. Simris på Österlen kan bli helt självförsörjande på el.

Det lokala energisystemet i den skånska byn Simris är ett pilotprojekt där elbolaget Eon testat om byn kan bli helt självförsörjande på el genom

- solceller
- vindkraftverk
- kraftfullt batteri
- reservgenerator som drivs med förnybart bränsle.

Allt började med en lokal eldsjäl som hade byggt upp en stor solenergi-park, och som nu hyr ut detta till

Eon. Framöver hoppas man att tekniken kan användas även på andra platser, kanske i ett stadsdistrikt eller på en ö. Det blir ett komplement till dagens energisystem med stora, centrala kraftverk och långa transportsträckor. Lokalt producerad energi skapar ökad miljömedvetenhet hos konsumenterna.

Kontakt:

www.eon.se/om-e-on/innovation/lokala-energisystem/vi-foernyar-simris.html

46. Katrineholm eldar 100 procent fossilfritt.

Den höga skorstenen från kraftvärmeverket i Katrineholm syns nästan överallt i staden och här eldas det med 100 procent fossilfria bränslen för att producera el och fjärrvärme åt kommunens invånare. Den allra

största delen av bränslet är återvunnet trä från Sverige och Norge.

– Det kan vara rivna hus, grenar, rötter och trädtoppar från skogsavverkning, gamla lastpallar, ja allt trä

som slängs på tippen som det inte går att bygga nytt med, säger Anna Axelsson, affärsenhetschef på Tekniska Verken.

På andra håll i landet finns en hel del fossil olja kvar i systemet.

– Katrineholm ligger i framkant och den sista procenten av vårt bränsle utgörs av bioolja, förklarar Anna.

Ett kraftvärmeverk fungerar som en stor tryckkokare, där ångan från kokande vatten driver turbiner som i sin tur driver generatorer, vilka alstrar elström till elnätet. Den kvarvarande värmen i ångan överförs till Katrineholms tio mil långa underjordiska fjärrvärmesystem, som värmer upp hus och ger varmvatten i kranarna.

– Vi producerar el motsvarande åtta procent av kommunens totala behov och ger fjärrvärme till 1 500 anslutna fastigheter. Varje år kopplar vi på mellan 10 och 15 nya kunder, säger Anna Axelsson.

Kontakt:

www.tekniskaverken.se

Foto: Tekniska Verken

47. Biogasanläggning i Katrineholm kör bussar och taxi i Stockholm.

Om allt går enligt planen får Katrineholm en splitterny biogasanläggning i december 2020.

– Den gamla rötammaren som är från 1950-talet kommer att rivas och istället byggs två nya, berättar Emelie Öberg, utredningsingenjör på Sörmland Vatten till Sveriges Radio P4.

Slam från reningsverk, matavfall och olika restprodukter från livsmedelsindustrin kan rötas till biogas och runt omkring Katrineholm finns många gårdar med kor vars gödsel kan rötas och förvandlas till fordonbränsle.

Valla gård tar varje år emot 80 000 ton gödsel och annat jordbruksavfall och gasen som bildas renas för att passa i fordonsmotorer och kyls ner till minus 163 grader då den övergår i flytande form och kan fyllas i flaskor.

– Det är AGA i Stockholm som köper vår biogas som används för att driva exempelvis bussar och taxibilar,

säger Håkan Karlsson, platschef på det finska företaget Gasum som driver Valla gård.

Små mikroorganismer arbetar i syrefri miljö med att omvandla avfall till kolvätet metan som utgör den största delen av biogasen.

Metan är i sig en kraftfull växthusgas, men till skillnad från koldioxid bryts metanet ner i atmosfären, och det även finns bakterier i haven som specialiserat sig på att äta just metan. Om avfallet rötas istället för att exempelvis spridas på åkrarna direkt minskar det totala utsläppet av växthusgaser och när Valla gård rötar sina 80 000 ton avfall reduceras utsläppen av koldioxid med ungefär 13 000 ton.

Kontakt:

www.sormlandvatten.se

www.gasum.com/sv

48. Bruset från Eskilstunaån ger ström i systemet.

För inte alls länge sedan drev forsande vatten sågar, kvarnar och våra allt mer avancerade industriella maskiner. Med utbyggnaden av det allmänna elnätet blev tillgången på energi stabilare och vattenkraftverken kopplades om för att driva turbiner som genererade el, eller lades ner.

I Eskilstuna- och Torshällaån finns idag fem vattenkraftverk i drift som tillsammans genererar 21 miljoner kilowattimmar per år.

– Jag kan försörja 4-5 000 villor med elektricitet, säger Henrik Sandberg vars företag Strömfallet äger fyra av de fem vattenkraftverken.

Eskilstuna och Torshälla har vuxit upp kring forsarna vid Faktoriet, Tunafors, Kvarnfallet och Nyby.

– Vattenkraften ingår i kulturmiljön och med de dammar som finns kring vattenkraftverk kan man utjämna flödena; kapa topparna under vårfloden och magasinera vatten under torrperioder, förklarar Henrik och minns de låga vattenstånden i Hjälmarens somrarna 2017 och 2018.

Han är från början ekonom, men har alltid varit fascinerad av vattenkraft.

– Min farmors morfar byggde en kvarn som drev ett litet möbelsnickeri och kraftverk. Kraftverket står och

snurrar än idag och har nog givit mig viljan att göra något eget i samklang med naturen, berättar Henrik.

Den som har en gammal kraftstation på sin mark kan mycket väl rusta upp den och antingen driva en egen elanläggning eller sälja produktionen till elnätet. Det största problemet för småskaliga vattenkraftsproducenter är varken bäverfällda träd eller nedisade turbiner, utan byråkrati menar Henrik.

– Vattendirektivet, miljölagstiftningen och förra årets energiöverenskommelse i riksdagen är helt rimliga, men vissa myndigheter vantolkar skrivningarna och fattar beslut som går tvärt emot intentionerna.

– Vattenkraftverk har minimal miljöpåverkan jämfört med kärnkraft, kol och olja, men de innebär vandringshinder för fisken, det går inte att komma ifrån. Nu finns en nationell plan för att miljöanpassa samtliga vattenkraftverk, och jag hoppas på framtiden, säger Henrik.

Kontakt:

På www.vattenkraft.info finns en förteckning över Sveriges vattenkraftverk

11. KULTUREN UTVECKLAR LANDSBYGDEN.

# 49. Att samlas längs väg 223.....	121
# 50. Att göra skillnad – Art Lab Gnesta	123
# 51. Skottvång – en av Sveriges bästa livescener	124
# 52. Näshulta kulturvecka	125
# 53. Eldsjälar skapar ett myllrande kulturliv längs väg 57	127
# 54. Omställningsrörelsen finns i sju kommuner i Sörmland.....	128
# 55. Friday for future skolor i Sörmland.....	129

För att en bygd ska leva och må bra behöver den kultur. Ett rikt kulturliv ger bygden attraktivitet och blir bas för utveckling. Kulturen är ett kitt som förenar, den är som "jästen i degen" som formar samhällen och bygder och som skapar självkänsla och framtidstro. Kulturen spelar avgörande roll för en bygds utveckling. Rörelser i tiden driver samhället och demokratin framåt

Vi vill se decentraliserade satsningar på kultur som en självklar del i regionens och kommunernas utvecklingspolitik. Vi verkar för att öka utbudet av kultur i hela regionen, att mer resurser satsas på den ideella sektorn, föreningsliv och folkbildning för att arbeta med kultur, bland annat som verktyg för levande byar, integration och demokratiutveckling.

Foto: Väg 223

49. Att samlas längs väg 223.

År 2008 tog ett 30-tal kvinnor steget att samla kvinnliga företagare längs väg 223 för stötta och utveckla varandra och företagen. Tillsammans hittar de former för att vara varandras ambassadörer. Väg 223 har ett antal tydliga event varje år under rubriken ”En annorlunda utflykt”. Ett av dem sker under fruntimmersveckan, när det finns 15–20 programpunkter varje dag, bl.a.

- filmfestival
- teater
- konstutställningar
- tårtsutställning
- Sheepfullness – en vandring blad får och lamm i hagarna.

Inriktningen har alltmer kopplats till besöksnäringen med ett starkt inslag av kultur och upplevelse. Genom gemensam satsning på marknadsföring och sociala medier har antalet besökare ökat. Kompetensen hos företagarna har vuxit. Från att främst vara en förening med företagare från Nyköping till Björnlunda, täcks nu hela väg 223 fram till Mariefred, längs den historiskt kända Eriksgatan i länet. De företag som har tillkommit har en stark inriktning mot kultur.

Idén med Väg 223-satsningen för företagare längs en väg har spritt sig till flera områden i landet. Utmaningen var i början var att hantera de enskilda företagens ambitioner och byråkrats läsning vid enskilda kommuner eftersom Väg 223 sträcker sig över tre olika kommuner. Men med uthållighet och klar målbild är Väg 223 idag ett självklart besöksmål i Sörmland!

Kontakt:
www.vag223.se

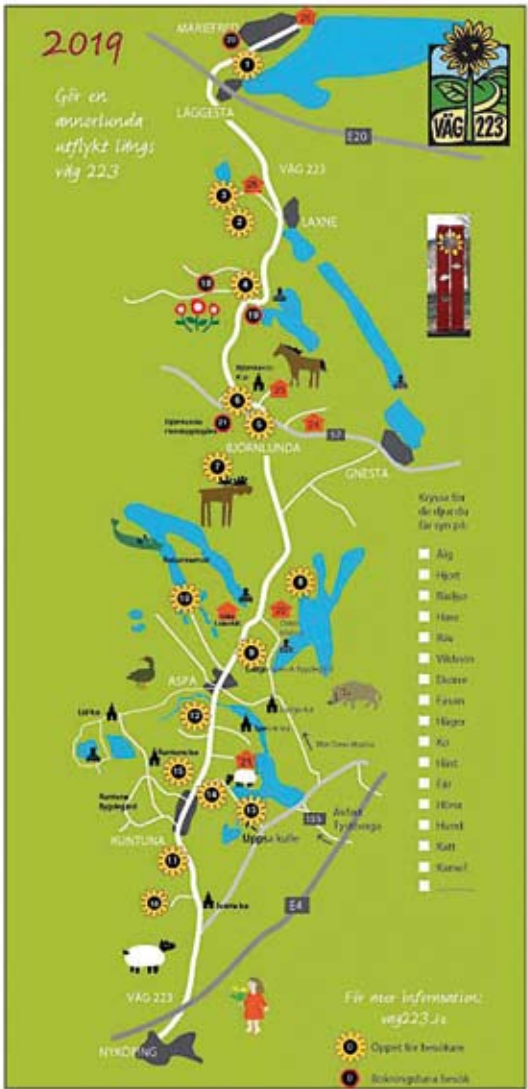

Foto: ArtLab Gnesta

50. Att göra skillnad – Art Lab Gnesta.

Konstcentret Art Lab Gnesta vill göra skillnad, med fokus på miljöarbetet utifrån ett "glokalt" perspektiv.

Art Lab Gnesta är en plats för experimentella kopplingar mellan konst och samhälle, där samtida konst skapas med miljövänliga metoder. Med fötterna i det sörmländska stationssamhället Gnesta och med blicken fäst utåt är det en plats för produktion, presentation och diskussion. Här skapas möten mellan konsten och konstnärerna, lokalsamhället, skolor, konstinstitutioner och andra som arbetar med konst- eller samhällsfrågor – både lokalt, nationellt och internationellt. Det är viktigt att konstprojekten är kompromisslösa, men det är minst lika angeläget att miljön inte belastas.

Art Lab Gnesta håller till i det gamla bryggeriet i Gnesta, där det finns ateljéer, mötesrum och konsthall. Här produceras utställningar, workshops, publikationer, samtal och andra evenemang – i huset, i det offentliga rummet och hos samarbetspartners. Konstnärer bjuds in för att utforska och producera ny konst och ger på detta sätt bränsle åt diskussionen om vår samtid och dess utmaningar. Utställningsprogrammet gestaltar i sin tur dessa frågeställningar genom inbjudna konstnärers arbete.

Projekt & samarbeten

Tillsammans med ungdomar, konstnärer, forskare och andra inbjudna genomförs projekt som utforskar hur konsten kan ta sig an samtida utmaningar. Detta sker ofta i samarbete med konsthögskolor och andra organisationer. Återkommande Skapande skola-projekt äger rum tillsammans med olika grundskolor.

Green Year var Art Lab Gnestas första stora projekt, där fokus riktades mot bland annat boende och håll-

barhet. Genom konsten belystes en hållbar syn på hur vi bor och kommer att bo i framtiden. I Green Year behandlades också jordens biologiska kretslopp.

I projektet Swamp Storytelling har konstnärer, naturvetenskapliga forskare från Sverige och Indien, elever från Gnestas skolor och beslutsfattare sedan 2014 mötts i interdisciplinära undersökningar och samtal utifrån biologiska och mytologiska perspektiv på de så viktiga våtmarkerna. Arbetet har mynnat ut i nya konstverk, filmer och offentliga presentationer.

År 2019 inleddes arbetet med Squid Squad. Projektet samlar ungdomar i närområdet som vill undersöka och uttrycka sig kring klimatförändringarna genom konst och opinionsbildning.

Fält

Fält är Art Lab Gnestas tidskrift för beröringspunkter mellan samtida urban kultur och landsbygd. Med utgångspunkt i konstproduktioner och presentationer som genomförs på Art Lab Gnesta erbjuder tidskriften en plattform för samtal om konst och samhälle, ofta med fokus på miljöfrågor.

Konst och kultur som ögonöppnare

Art Lab Gnesta har sedan starten 2010 utvecklats till en aktör som gör skillnad, inte bara i Gnesta. Genom sin egen verksamhet, det stora nätverket och de olika samarbetena har Art Lab Gnesta visat att kulturen och konsten kan göra människor mer medvetna om de utmaningar vi ställs inför, inte minst när det gäller miljö- och klimatfrågor. Art Lab Gnesta har gjort konsten till en ögonöppnare, inte minst genom samarbetet inom Skapande skola.

Kontakt: www.artlabgnesta.se

51. Skottvång – en av Sveriges bästa livescener.

Med ett rikt kontaktnät inom kulturbranschen har Marie Bystedt och Pelle Almqvist utvecklat en pärla i Åkers Bergslag: Skottvångs grufva mitt emellan Mariefred och Gnesta.

Denna historiska gruvmiljö, med anor från medeltiden, ligger mitt i den sörmländska skogen och bjuder idag på upplevelser för både vuxna och barn. Här hittar man ett rikt kulturutbud, god mat och en av Sveriges

främsta livescener – som är lika populär hos artisterna som den är hos publiken!

Vid den gamla gruvanläggningen finns en aktiv gruvförening som driver museum. I augusti varje år bygger, tänder och vaktar lokala entusiaster en kolmila – en föregångare till vår tids biokolsteknik.

Kontakt: www.skottvangsgrufva.com

Bild: Anders Thessing

52. Näshulta kulturvecka.

Från en lokalaktivitet till en kulturvecka med många besökare från när och fjärran (se exempel om Näshulta i # 1).

Bild: Hela Sverige ska leva

#53. Eldsjälar skapar ett myllrande kulturliv längs väg 57.

En väl kurerad konstsalong, musikkvällar, storytelling, kurser och friluftsmåleri är några av anledningarna att stanna längs riksväg 57 mellan Järna och Katrineholm. Föreningen Kultur57 jobbar för att stärka banden mellan konstnärerna och skapa en av landets mest kulturtäta vägsträckor.

– De flesta evenemang sker mellan maj och september varje år, men visst händer det saker under hela året, säger bildkonstnären och skulptören Siri K Karlsson som är ordförande i Kultur57.

Riksväg 57 går som ett midjebälte genom Sörmland. Från Järna i öst passerar vi Mölnbo, Gnesta, Björnlunda, Stjärnhov, Sparreholm, Skebokvarn, Flen och Sköldinge på resan västerut mot Katrineholm där vägen slutar – eller börjar.

– Vi är ett gäng eldsjälar som jobbar med det här och nästa år planerar vi en jurybedömd konstsalong i maj. Förra gången var det 140 konstnärer som sökte till de 38 platserna på salongen, säger Göran Lagerstedt som har förvandlat en stor lada på sin gård till konstgalleriet

Lagården i Ullsta med över 1 000 besökare varje år.

En återkommande höjdpunkt under Kristi himmelsfärdshelgen är en stor festival för kammar- och världsmusik, anordnad av föreningen Musik i Gryt. De bjuder in skickliga musiker från när och fjärran att spela på traktens slott, gårdar och kyrkorum.

Konstnärstata Stjärnhov ligger inte alls långt ifrån Gnesta som är ett annat nav för konstnärlig verksamhet. Staden stoltserar med flera internationella samarbeten och här finns bland annat experimentverkstaden Gnesta Art Lab, Ljudtornet som skapar ljudkonst i en före detta vattencisternen och Långsjö teater med bas i de gamla lokstallarna.

Inför 2020 söker Kultur57 fler konstnärssjälar längs vägen som vill vara med och utveckla kulturlivet längs vägen. Kanske är det du?

Kontakt:

www.kultur57.se

54. Omställningsrörelsen finns i sju kommuner i Sörmland.

Omställning är ett stort experiment i verkliga livet. Vi vet inte vad som är möjligt innan vi har provat, därför söker vi återkoppling och lär av misstag lika mycket som av framgång. Som delar i ett nätverk kan vi förändra och förändras snabbt genom att dra nytta av varandras erfarenheter och gåvor. Vi uppmuntrar mångfald och skillnader och strävar efter att dela kunskap, idéer och resurser med varandra.

Omställningsrörelsen gör analysen att det är tillgången på fossil energi (t.ex. naturgas, petroleum och kol) som har möjliggjort samhället som det ser ut idag. Nu måste vi bygga helt nya förutsättningar för mänsklig närvaro. Vi börjar lokalt. Alltså där vi bor.

Omställning innebär också en analys av omvärlden.

Hur lever vi idag och vilka konsekvenser har det haft och kommer det att ha?

Är det önskvärt att fortsätta så här?

Kan det fortsätta?

Vad skulle hända om något av de olika komplicerade och sköra lösningar som t ex försörja oss med mat skulle sluta fungera?

Hur kan vi förbereda oss själva och varandra för eventuella kriser?

Rörelsen handlar om att lokalsamhällen själva möter de gemensamma globala utmaningarna och den består av människor som tar gemensamma initiativ för att ta hand om sig själva, varandra och naturen.

”Vi ställer om till ett samhälle som respekterar planetens gränser. Vi börjar lokalt, vi ger varandra stöd, uppmuntran och inspiration. Vi testar nya sätt att göra saker bortom den fossila ekonomin.”

Omställningsrörelsen finns i över 50 länder världen över. I Sörmland finns omställningsnätverket i sju av länets kommuner

Kontakt:

www.omställning.net

Flera av omställningsgrupperna i länet arbetar genom studieförbundet Studieförbundet. Tag kontakt med dessa och hör när din lokala grupp träffas eller gå in på Facebook. Med #omställning och ortsnamnet ex #omställning nyköping

55. Friday for future skolor i Sörmland.

Friday for Future är en global rörelse. Rörelsen startades av Greta Thunberg, som den 20 augusti 2018 ensam satte sig utanför riksdagshuset i Stockholm för att lyfta miljöfrågan inför valet samma höst. Efter valet bestämde Greta och hennes medstrejkande för att fortsätta strejka varje fredag tills Sverige följer Parisavtalet som våra politiker skrev under 2015.

Numera strejkar elever och studenter i över 150 länder på alla kontinenter. Budskapet är tydligt. Ungdomar kräver en framtid.

Skolbarn måste förvisso gå i skolan. Men med den förvärrade klimatförstörelsen känns just detta meningslöst för de unga, som uttrycker sig så här:

- Varför ska vi studera för en framtid, som kanske inte finns?
- Varför ägna stor möda åt utbildning, när våra regeringar inte lyssnar på den utbildade forskarna?
- Vi kräver att politikerna tar sitt ansvar, och stoppar den miljöförstörelse de har blundat för under de senaste 40 åren.

I Sörmland finns lokala grupper i alla kommuner utom i Vingåker och Oxelösund.

Kontakt:

fridaysforfuture.se eller

Facebook #Fridays For Future Sverige

Som enda djur bekymrar sig människan för framtiden:

”Det måste ju löna sig att leva”

”Att hålla Sverige rullande” och

”Avstånd är inget problem”, så länge

”Det är ett steg i rätt riktning”

”Framtiden har vi ju egentligen aldrig något med att göra”

Mycket av det som sägs är läppjande som bara förlänger språket och drar ut på tiden,

en viss färdighet i att röra sig

på lösa grunder eller i svängdörrar

Ord för ord

Sten för sten

Är en sådan politik

Barnens fiende

Framtiden tillhör barnen

Naturen är hårt kringskuren

Människan är inget undantag.

Sverige är inget företag

Naturen är ingen ”miljö”

Ingen ande i flaskan.

Naturen är världens mjukdel,

Utan mjukdelar att sätta emot

Förminskas framtiden.

Sakta och bönhört kommer

Glödgade rönnbär att rulla

genom de lykta dörrarna.

Naturen har ett obeskrivligt egenvärde

Naturen behöver inte oss....

Rolf Wohlin, ”Naturen behöver oss inte”, 1978

En saga om ett land fullt med eldsjälar.

av Elin Ericsson

”Det var en gång ett litet vackert land i ett större, också vackert land. I det lilla landet bodde många vänliga, strävsamma människor med mycket sunt bondförnuft. Människorna jobbade hårt med jorden, djuren och skogen. Hjärtat brann för det lilla landet. Landet var litet men ändå stort och alla arbetade hårt på sina håll. Så som folk gjorde på den tiden.

I det lilla landet fanns det flera mindre skolor där barnen fick lära sig många viktiga saker. Åren gick och i mitten på 1900-talet byggdes en skola där hela det lilla landets barn skulle gå. Det var fantastiskt. Alla barn i det lilla landet fick möjlighet att träffas och skaffa nya vänner. Bredvid skolan fanns ett gammalt, vackert kommunalhus där barnen utövade sin skolgymnastik. I kommunalhuset skuttade barnen glatt omkring, spelade badminton, volleyboll, innebandy och fotboll. Det fungerade alldeles utmärkt. Så som det gjorde på den tiden. Åren gick. Det vänliga, strävsamma folket med mycket sunt bondförnuft strävade på. Föreningar bildades, fotboll spelades. Åren gick. Så som de gjorde på den tiden.

Plötsligt blåste en vind och människor från det stora landet fick upp ögonen för det lilla vackra landet. Det kom nytt blod till det lilla landet med det vänliga strävsamma folket. Blandningen blev perfekt! Det vänliga, strävsamma, sunda förnuftet ihop med nya ögon blev fantastiskt lyckosamt. Inte kunde barnen ha skol-

gymnastiken i kommunalhuset – nej, de behövde en idrottshall. När de som bestämde inte kunde bestämma sig om det lilla landet verkligen behövde en idrottshall, så bestämde sig folket för att ta saken i egna händer. Vi bygger en idrottshall själva. Så. Sagt och gjort. Folket samlade ihop pengar för att bygga hallen. Hallen byggdes och nu kunde barnen till och med spela basket och handboll på skolgymnastiken. I den nya hallen kunde man också ha stora danser. Fantastiskt! Mindre danser och träffar kunde man fortfarande ha i kommunalhuset. En Hembygdsförening som bevarade det gamla behövdes. Som såg till att det sunda bondförnuftet levde vidare. Folket ansåg att det är viktigt att hålla en fot i sin historia och en fot i framtiden. Det skapar trygga människor. Trygga människor är bra.

Bland det vänliga strävsamma folket fanns några eldsjälar som ville att det skulle hända fler roliga saker. Folket behöver roas! Klart folket ska ha roligt! Eldsjälarna gjorde en kabaret för folket. Det blev succé! I några år fick folket ha den till låns. Kabaren flyttade sedan till det stora landet. Men vem vet. Kanske den kan flytta tillbaka eller återuppstå i ny skepnad? Några år senare tyckte några eldsjälar återigen att kultur är viktigt och roligt. De bestämde sig för att sätta upp en föreställning – vi sätter upp Ett Dyngbröllop. Succé igen! Efter några år fick Dyngbröllopet lämna plats för artister såsom Jerry Williams, Petter, Arja Saijonmaa och många fler. Succén var total. Resan fortsätter. Vem vet hur långt den resan kan gå?

Genom åren har eldsjälarna tränat småfolket, mellanfolket och storfolket i fotboll och allehanda andra sporter. Röda Korset har sett till att småfolket lärt sig simma. I det lilla landet finns ett oräkneligt antal föreningar där eldsjälarna engagerar sig. Föreningar som arbetar för landet. Föreningarna är viktiga – då, nu och i framtiden.

Många initiativ skapades allt som åren gick. Eldsjälarna hittade hela tiden nya projekt och förbättrade pågående projekt. Det är så det är med eldsjälarna. De vill framåt. De ser möjligheter.

Några år senare blåste en ny vind. Flera gånger blåste vinden. De som bestämde över det lilla landet tyckte inte att skolan skulle vara kvar. Det tyckte folket i det lilla landet var en dålig idé. Folket tog saken i egna händer igen. En friskola fick det bli.

Med tiden blev saker och ting mer och mer DIGITALISERAT. I det stora landet grävdes fiber högt och lågt. Folket i det lilla landet ville också ha fiber. De som bestämde i det stora landet hade ännu inte riktigt förstått att det lilla landet är väldigt viktigt för det stora landet, så de tyckte inte att det var så bråttom med fiber i det lilla landet. Några eldsjälarna i det lilla landet förstod att det här är viktigt. De tog saken i egna händer. Mycket hårt arbete gav resultat.

Under 2017 samlades ett stort antal kvinnor i det lilla landet. Kvinnorna hade en massa tankar och idéer kring hur de vill att deras land ska se ut om 5 år. Idéer såsom gym, företagshotell, fler företag, fiber, restaurang med cateringmöjlighet, bageri, butikscenter med lokala produkter, en handelsträdgård, konstutställning, servicetjänster för akuta ärenden, äldreboende i anslutning till en spaanläggning, olika typer av boenden, fler elever till skolan, aktiviteter för alla, fler barnfamiljer, cykelbana, bibehållen natur... Ja, listan med idéer var så lång att den nästan nådde till månen och tillbaka.

Under våren 2018 fick även männen vara med och tänka kring samma fråga - och föga förvånande hade de också många idéer. Även ungdomarna har tänkt kring deras lilla land och hör och häpna – de har också idéer. De vill ha en affär. De vill ha samlingsplatser och aktiviteter men de vill också ha den vackra naturen omkring

sig. Det är nämligen den som är det bästa med det lilla landet, enligt många av ungdomarna. Naturen och att folket hjälps åt.

Landet byggdes och byggs fortfarande av eldsjälarna. Många eldsjälarna. En del eldsjälarna har till och med flera ställen där de håller elden brinnande. Eldsjälarna är viktiga. Förhoppningsvis eldar de eftersom de trivs med det. En typ av eldsjäl är den vilande eldsjälarna, den som står bredvid och hejar på alla arbetande eldsjälarna. Just för dagen kanske inte den vilande eldsjälarna har möjlighet att engagera sig så mycket och det är okej, den är ändå väldigt viktig. Imorgon kanske den vilande eldsjälarna har vilat färdigt och vill börja elda igen. Gemensamt för de olika sorternas eldsjälarna är att deras hjärtan brinner för det lilla landet. Men vad händer om det plötsligt inte finns någon som orkar elda? Hur blir det då? Nu när framtiden är här kanske landet skulle behöva en sorts spindel, en spindel i nätet som hjälper till att ge förutsättningar. Förutsättningar så att eldsjälarna orkar elda. Det är nämligen viktigt att ELDSJÄLARNAS fortsätter elda. Det är de som, tillsammans med folket, bygger landet.

Tänk vilken ynnest för oss som har vuxit upp i det lilla landet. Vi har sett alla eldsjälarna som genom åren visat att det går att ta saken i egna händer. Vi har sett att det går att forma vårt land. Vi har haft förebilder som visar att det går att ha roligt på vägen. Framtiden är oviss, men med tanke på vad folket har åstadkommit under åren, undrar jag vad som kan hända om väldigt många, på olika sätt, tillsammans drar mot gemensamt sätta mål? Mål som är bra för hela det lilla vackra landet. Hur kan vi få de som bestämmer att se att det lilla landet är något att räkna med? Vad händer om vi, tillsammans, med all den kraft som redan finns, drar åt samma håll? Det vet vi först efteråt men genom att samla all

den enorma kraft som redan finns kan vi få resultat som vi inte kan drömma om. Landet är fortfarande fullt av vänliga, strävsamma eldsjälarna med sunt förnuft som tillsammans formar framtiden. Vi är alla olika men ändå lika – våra hjärtan brinner för det lilla landet.

Nu är sagan slut för den här gången men verkligheten fortsätter, så som den gör nuförtiden.”

Den här sagan skrevs och lästes upp av Elin Ericsson, Hökärr, som inledning på ByStämman som hölls i kommunalhuset i november 2018. Det var då som vi tillsammans med 80-talet Näshultabor klubbade igenom målen för Näshulta till 2030: 65 nya jobb och 65 nya elever till Näshulta Friskola.

Misströstarna
Med sina tappade sugar
Byråkraterna
Som klämmer fingrarna
I byrålådan
Och dom omkullrunkeliga
Huvudskallerunkarna
Dom säger att det är
Omöjligt
Jag säger : Okey
Vänner, kamrater kom
Låt oss göra det omöjliga
Möjligt

(Helga Henschen)

55 exempel på att framtiden redan är här.

Denna bok lyfter fram 55 exempel från främst Sörmland men även från andra delar av Sverige, som redan står med en fot i framtiden. Boken vill inspirera hur vi bygger och utvecklar landsbygden, där vi tar tillvara de resurser vi har; vi nyttjar dem, men förbrukar dem inte.

Landsbygden är en smältdegel för mångfald och vi har olika möjligheter för såväl naturen som för medborgarna. De val vi gör och de beslut vi tar fram till år 2030 kommer att påverka många framtida generationer.

Människor som tillsammans inte ser enbart utmaningarna i den omställning som vi måste gå igenom, utan också den potential som omställningen till ett robust och hållbart samhälle innebär.

Framtiden måste hela tiden skapas av oss i vardagens tusentals olika beslut.